

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA PSYCHOLOGIE

ŠIKANA NA ZÁKLADNÍCH ŠKOLÁCH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Petra Jeřábková

Výchova ke zdraví

Vedoucí práce: PhDr. Alena Szachtová

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni 1. dubna 2014

.....
vlastnoruční podpis

Chtěla bych poděkovat PhDr. Aleně Szachtové za pomoc při vypracování bakalářské práce. Dále děkuji PhDr. Václavu Holečkovi, Ph.D. za poskytnutí cenných podkladů a dále také všem respondentům, kteří s ochotou vyplnili dotazníky.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta pedagogická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Petra Jeřábková**
Osobní číslo: **P11B0124P**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Výchova ke zdraví**
Název tématu: **Šikana na základních školách**
Zadávající katedra: **Katedra psychologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Sběr a studium literatury
2. Studium literatury a zpracování osnovy práce
3. Metodologická koncepce výzkumu
4. Vlastní výzkum
5. Zpracování a interpretace dat
6. Vypracování konečné podoby bakalářské práce

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy: **60**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury:

1. **KOLÁŘ, Michal. Bolest v šikanování. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.**
2. **JANOŠOVÁ, Pavlína. Šikana a vyčleňování žáků na základní škole. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Centrum dalšího vzdělávání, 2011. ISBN 978-80-7372-779-6**
3. **NECKAŘ, Petr. Stop šikaně: publikace pro žáky a jejich rodiče. Hradec Králové: Statutární město Hradec Králové, 2010. ISBN: 978-80-904690-1-3.**
4. **LOVASOVÁ, Lenka. Šikana. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN: 80-86991-65-2.**

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Alena Szachtová**
Katedra psychologie
Datum zadání bakalářské práce: **10. června 2013**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. Června 2014**

Doc. PaedDr. Jana Coufalová, CSc.
děkanka

Doc. PhDr. Jana Miňhová, CSc.
Vedoucí katedry

V Plzni dne 10. června 2013

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST	7
Úvod	7
1 Agresivita	9
1.1 Agresivita a agrese – rozdíl	9
1.2 Příčiny agresivity	10
1.2.1 Potvrzování funkčnosti agrese.....	10
1.2.2 Nečitelnost ve výchově.....	11
1.2.3 Výrazný nesoulad v hranicích školy a rodiny	11
1.2.4 Agrese a vliv party (subkultury).....	12
1.2.5 Předčasná „selektce“ dětí školního věku	13
1.2.6 Mediální násilí	14
1.3 Druhy agrese	14
1.3.1 Emocionální agrese.....	14
1.3.2 Frustrační agrese.....	15
1.3.3 Instrumentální agrese.....	16
1.4 Šikana jako typ agresivního chování	16
2 Šikana	18
2.1 Definice šikany	18
2.2 Základní podmínky šikany.....	19
2.3 Novodobá forma šikanování – kyberšikana.....	20
2.4 Příčiny šikanování.....	21
2.5 Protagonisté šikany	22
2.6 Typologie agresorů	22
2.7 Typologie obětí	24
2.8 Vývojová stádia šikany	26
2.9 Diagnóza šikany.....	29
2.10 Strategie vyšetřování šikany.....	31
2.11 Výchovný zásah a náprava následků šikany	33
3 Prevence šikany	35
3.1 Opatření MŠMT ČR	36
4 Právní postizitelnost šikany	38
PRAKTICKÁ ČÁST	39
5 Výzkum a výzkumné cíle	40
5.1 Popis zkoumaného vzorku	40
5.2 Metody výzkumu	40
5.3 Analýza a interpretace výsledků	41
Závěr.....	71
Resumé	73
Abstract.....	74
Referenční seznam.....	75
Seznam grafů	77
Přílohy	I

TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

Tématem této bakalářské práce je šikana na základních školách. I přesto, že je šikana velmi dlouho diskutované téma a ví se o její závažnosti, stále se v naší společnosti často vyskytuje. Je to problém, se kterým se člověk může setkat v jakémkoliv věku a je možné, že ho bude doprovázet celý život. Je známo, že se šikanující chování nevyskytuje jen mezi žáky ve školách, ale také v rodinách, na pracovištích, v armádních složkách či v sociálních službách na seniorech.

V této bakalářské práci se budu zabývat právě šikanou na základních školách, kde je nejvíce pravděpodobné, že se s šikanou v pravém slova smyslu setkáme poprvé. O problematiku šikany se zajímám již od střední školy a to nejen díky hromadným sdělovacím prostředkům, ale také kvůli osobní zkušenosti. Bohužel jsem byla několikrát svědkem toho, jak některý ze spolužáků naváděl ostatní děti, ať s nějakým dotyčným spolužákem nemluví, nebo jej za zády pomlouvaly. Pro takto ostrčené dítě to jistě nebylo příjemné a chybí jen krůček k tomu, aby takové chování dospělo až k závažnější formě šikany. Před tímto patologickým chováním bychom neměli zavírat oči. Děti, pedagogové i rodiče by si závažnosti této problematiky měli být vědomi.

V teoretické části své práce se věnuji problematice šikany ve školním prostředí. Ráda bych srozumitelně shrnula poznatky o vývoji šikany tak, aby byly zřetelné i pro člověka, který se s šikanou nikdy nesetkal. V jednotlivých kapitolách se budu zabývat vším, co s problematikou šikany souvisí, tj. vymezení základní terminologie šikany, kde pokládám za důležité objasnění pojmů agresivita, agrese a její druhy, dále příčiny šikanování a typologie agresorů a obětí. Dále bych chtěla podrobněji popsat vývojová stádia šikany, následky šikanování, řešení šikany, a také nastínit novodobou formu šikany - kyberšikanu. Za důležité považuji poukázat na možné způsoby prevence šikanujícího chování. Na základních školách samozřejmě probíhají různé programy v rámci primární prevence, ale ty jsou z většiny zaměřeny na oblast drogových a jiných závislostí, tudíž se domnívám, že primární prevence na základních školách není v oblasti šikanování dostačující.

V praktické části práce bych chtěla zmapovat a srovnat výskyt šikany na základních školách, a to na ZŠ v městě Plzeň, a na ZŠ na vesnicích v přilehlé oblasti Plzně. Za pomoci

výzkumných metod, v tomto případě formou dotazníků, bych chtěla potvrdit či vyvrátit tvrzení, že se šikana více vyskytuje na základní škole ve větším městě a že nejčastěji probíhá formou fyzické agrese. Také chci zjistit, jaké množství žáků se s šikanou z vlastní zkušenosti setkalo, jak často a na kterých místech se případně šikana odehrávala.

1 AGRESIVITA

Agresivita je součástí instinktivních reakcí člověka a není snad nikdo, kdo by se s agresivitou nesetkal. Martínek se domnívá, že dnešní děti nepřicházejí na svět horší, než děti narozené v dřívější době. Ale právě svět, který je v současné době obklopuje (nevhodná výchova, nedostatek podpory a porozumění jak doma, tak i ve škole, přemíra techniky a celkově úspěchanost dnešní doby) z nich dělá jedince, kteří nejsou schopni poprat se s každodenní realitou. Následkem toho je často „patologické“ chování ve formě agrese, krádeží, lhaní, záškoláctví a v neposlední řadě šikany pouze formou obrany a projevem neschopnosti řešit náročné životní situace, které v životě dítěte nastanou. (Martínek, 2009, s. 7)

Další názor vyslovil Říčan, který tvrdí, že agresivní sklony se u člověka vytvářejí v prvních letech života a to na základě instinktivní výbavy. Dále dodává, že se z dítěte stává agresivní člověk postupně. Dítě si pamatuje způsoby svého jednání, které vedly k úspěchu. Mnoho vlivných psychologů se shoduje, že je agrese naučené chování, to znamená, že si ji osvojíme v průběhu života na základě zkušenosti. (Říčan, 1995, s. 23)

1.1 AGRESIVITA A AGRESE – ROZDÍL

V odborné literatuře, ale také v jiných informačních zdrojích se často setkáváme s pojmy agrese a agresivita. Pokládáme za důležité tyto dva pojmy objasnit, aby nedocházelo k jejich záměně a abychom lépe nastínili, jak termíny agrese a agresivita souvisejí se šikanou.

Martínek definuje agresi a agresivitu následovně:

„Agresivita (z lat. Aggressivus) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakéh cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.“ (Martínek, 2009, s. 9)

„Agrese (z lat. Aggressio) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.“ (Martínek, 2009 s. 9)

Velmi zjednodušeně lze agresivitu definovat jako dispozici k agresivnímu chování, zatímco agrese je projevem agresivity v chování jedince. Agresi můžeme vysvětlit jako násilné narušení práv jiného člověka, ale i jako asertivní chování a to v případě, že při dosahování vlastních cílů respektujeme pravidla dané společnosti.

Agresivita je do jisté míry charakteristický znak osobnosti jedince. Každý člověk je vybaven určitou mírou agresivity, jinak by neměl šanci ve společnosti přežít. Člověk s vysokou mírou agresivity se svojí agresivitou těžce bojuje. Agresivita ovládá jeho život a působí vážné komplikace v mezilidské komunikaci. Takovýto člověk impulsivně reaguje i na podněty, které by jiný člověk přešel bez povšimnutí, ba se nad nimi pouсмál. Lidé s vysokou mírou impulzivity mají větší tendence k urážlivosti, vztahovačnosti a komunikace s nimi je obtížná. Naopak člověk s nízkou mírou agresivity, který je schopen kompromisů, smíru i dohody a okolí ho považuje za společenského a komunikativního diplomata. Pokud je tedy míra agresivity přijatelná, může sloužit k posílení autority a sebevědomí. Za těchto podmínek má agresivita na člověka pozitivní vliv. (Martínek, 2009, s. 9)

1.2 PŘÍČINY AGRESIVITY

Zvýšená agresivita u člověka může mít mnoho příčin. Pravděpodobně nejvýraznější roli hrají genetické faktory, ale některé projevy agresivity si osvojujeme i učením. (Martínek, 2009, s. 10).

Podle Martíňka jsou příčiny agresivity následující:

- potvrzování funkčnosti agrese;
- nečitelnost ve výchově;
- výrazný nesoulad v hranicích školy a rodiny;
- agrese a vliv party (subkultury);
- předčasná „selekce“ dětí školního věku;
- mediální násilí.

1.2.1 POTVRZOVÁNÍ FUNKČNOSTI AGRESE

Každé dítě se zhruba od tří let věku začíná chovat přirozeně agresivně. V tomto období tzv. prvního vzdoru, kdy dochází k uvědomování si svého „já“, má tendenci jednat samostatně, chce se prosadit a dát o sobě vědět. Nejčastější formou vztekání se bývá dupání, kopání, mlácení pěstičkami a opakování slova „ne“. Rodiče by si však měli uvědomit, že pokud začnou tvrdohlavému dítěti ustupovat, aby byl klid, dávají mu signál k tomu, aby toto chování v obdobné situaci opakovalo. Dítě si uvědomuje, že to na rodiče funguje a dosáhne tak svého cíle. (Martínek, 2009, s. 12 – 13)

Ve školním prostředí některé děti používají agresi k zastrašování ostatních spolužáků a tím zároveň posilují svoje postavení v žákovském kolektivu. Pokud tedy budou mít učitelé stejně pasivní přístup k takovému agresorovi, stejně jako rodiče ke svým svéhavým dětem, nastává zcela obdobná situace, kdy je k chování agresora pouze přihlíženo a ten dosáhne svých záměrů. Zjednodušeně řečeno, pro takového jedince agrese slouží jako prostředek k vyřešení jakéhokoliv problému. (Martínek, 2009, s. 67)

1.2.2 NEČITELNOST VE VÝCHOVĚ

Další příčinou agresivního chování může být nejasná výchova. Rodičovská výchova, ale i výchova pedagoga, by měla být pro dítě čitelná a srozumitelná. Dítě potřebuje mít jasně nastavená pravidla, aby vědělo, za co bude odměněno a za co potrestáno. Nečitelná výchova spočívá v nejasných pravidlech. Odměna či trest jsou závislé na náladě rodiče. Dítě ale nemůže tušit, jakou náladu jeho rodič v danou chvíli má. Takový rodič působí na dítě nejistě a u dítěte vzbuzuje napětí, agresi, ale i jiné sociálně patologické chování, jako je lhaní, záškoláctví, podvody a podobně.

Výchovným problémem dětí je také rozdílná výchova rodičů. Jeden z rodičů je mírný, laskavý a dítě netrestá, naopak druhý rodič uplatňuje svou autoritu, přísnost a pro pohrabecký či jiný tělesný trest nejde daleko. Dítě se tak dostává do začarovaného kruhu a může vidět východisko ve formě agrese či v jiném nežádoucím chování, které jsme již výše zmiňovali.

Se stejně nečitelným chováním se může dítě setkat i ve škole. Je známo mnoho případů, kdy učitel známkoval podle nálady, kterou momentálně měl. Učitel či vychovatel by měl žáka hodnotit spravedlivě, podle jasných kritérií, a ne podle aktuální nálady.

Je tedy zřejmé, že velmi záleží na přístupu jak rodičů, tak i vychovatelů. Jistota dítěte závisí především na spolehlivém, jistém a spravedlivém rodiči a pedagogovi. (Martínek, 2009, s. 67 - 68)

1.2.3 VÝRAZNÝ NESOULAD V HRANICÍCH ŠKOLY A RODINY

Pravidla chování ve školním prostředí jsou jasně stanovena školním řádem. Tento řád žákům přesně říká, co na půdě školy mohou a co ne. Z domova je však dítě většinou naučeno na úplně jiný režim. Pravidla bývají v rodině volnější, jsou ale pro dítě čitelná, pevně daná. Může však nastat situace, kdy jsou pravidla v rodině výrazně široká nebo v horším případě neexistují vůbec. Dítě tedy nezná hranice, neví, co si ve škole může

a nemůže dovolit. Takový jedinec se nedokáže s vyznačenými pravidly a se školním režimem ztotožnit. Dítě nechápe, proč nemůže dělat to, co je pro něj doma normální. Na takovéto situace reaguje sebezprosažením, má pocit, že všechno může a neváhá použít agrese vůči druhému. Je to pro něj přirozený způsob. Rodiče jsou ve většině případů na straně dítěte – nepřipouští si, že by ve výchově pochybili a že by byla chyba na jejich straně.

Další případ výchovy se ale jeví mnohem složitějším. Jedná se o velice striktní, přísnou, až vojenskou výchovu. Pravidla v této rodině jsou úzká. Dítě je sankcionováno, ve všem panuje přesný řád a dítě v takové situaci vidí školu jako místo, kde jsou hranice velice široké a neumí si s nimi poradit. Martínek tyto děti nazývá jako „kultivované agresory“. Tyto děti se v očích učitelů jeví jako perfektně vychovaní jedinci. Opak je však pravdou. Po odchodu učitele se chování těchto dětí mění a začínají svou skrytou agresi ventilovat mezi spolužáky. Často mají kolem sebe své pomahače, které navádí proti ostatním, vymýšlí různé nadávky, přezdívký apod. Je velmi důležité zdůraznit, že právě takovýto žák může být původcem šikany ve třídě. V tomto případě je terapeutické vedení rodiny nezbytné, ale ne vždy končí úspěchem. (Martínek, 2009, s. 69 - 71)

1.2.4 AGRESE A VLIV PARTY (SUBKULTURY)

Každý člověk je od narození členem mnoha skupin, ať jsou to skupiny neformální (zde je příslušnost jedince naprosto dobrovolná a závisí jen na jeho vůli) či formální (zde je příslušnost ve skupině podmíněna vnějšími okolnostmi). Do formální skupiny řadíme například školu, širší rodinu apod. Největší a zásadní vliv na jedince má bezpochyby neformální skupina, kde je jedinec sám sebou a identifikuje se s normami této skupiny. V této skupině jedinec ztrácí svoji individualitu a schopnost se od subkultury distancovat. Zásadní roli zde hraje vůdce, jehož chování se stává vzorem pro ostatní členy skupiny. Člověk tedy jedná pod vlivem davu a ztrácí kontrolu nad vlastním agresivním chováním. Dopustí se tak často činů, které by za normálních okolností neudělal. Tato subkultura dává jejím členům pocit, že někam patří a že za výsledek jejich jednání nenese vinu jednotlivec, ale celá skupina.

Nastává tedy otázka, proč stále více dětí inklinuje k partám či subkulturám. Martínek uvádí, že základ spočívá v primárním výchovném a společenském prostředí, kde jedinec vyrůstá. Takovéto děti můžeme rozdělit do několika skupin. První skupinou jsou děti a mladiství s neuspokojenou potřebou místa. Tyto děti nezažily v rodině pocit jistoty

a přijetí a tudíž pocítují zvýšenou touhu někam patřit. Tento pocit získávají právě v partě, kde se cítí potřební a uznávaní. Další skupinou jsou děti, které prošly příliš autoritářskou výchovou. Ve výchově zcela převažovalo pokárání nad pochvalou, z čehož vyplývá, že jedinec hledá ocenění a zadostiučinění v partě. Do poslední třetí skupiny patří děti procházející nečitelnou výchovou. Tyto děti mají snížené sebehodnocení pramenící z života, který je plný nejistoty. Parta je proto místem, kde jistotu nachází a případné agresivní chování je v této subkultuře přijímáno jako přirozený způsob sebeprosazení.

Do party neboli subkultury inklinují i děti, které nedokáží zvládat nereálné nároky svých rodičů. Je na ně kladen velký tlak ze strany rodičů, kteří je tlačí k nepřiměřeným výkonům, kterých jedinec není schopen dosáhnout. Martínek pro tento typ výchovného prostředí používá termín „podmíněná láska“, tzn., že pokud je dítě neúspěšné, je rodiči odmítáno. Špatným přístupem ze strany rodičů je také srovnávání jedince s úspěšnějším sourozencem nebo promítání jejich vlastních nesplněných životních cílů do dítěte. Nesmíme opomenout také děti, které procházeli agresivní výchovou, a byly často vystavovány tělesným trestům. V takovém případě bere jedinec agresi za normu, protože v rodině, kde vyrůstal, je agrese přirozeným výchovným prostředkem. (Martínek 2009, s. 72 - 74)

1.2.5 PŘEDČASNÁ „SELEKCE“ DĚTÍ ŠKOLNÍHO VĚKU

V dnešní době se objevuje stále více dětí, které potřebují individuální přístup při vyučování. Jsou to děti, které jsou znevýhodněny některou specifickou vývojovou poruchou učení (dyslektici, dysgrafici, dysortografici). Dříve byly tyto děti označovány jako tzv. „integrování dětí“, dnes se o nich mluví jako o „nadaných dětech“. Rodiče žádají o jejich vyšetření a vytvoření individuálních plánů učení. Školy se tím pádem potýkají se způsoby jejich výuky a možnostmi přístupu k nim. I v minulosti existovaly školy pro žáky s podprůměrnými znalostmi, ale nyní existují i třídy pro žáky se znalostmi nadprůměrnými. Školy se tomuto trendu přizpůsobují a rozdělují děti do studijních a nestudijních tříd. Martínek poukazuje na to, že zařazování dětí do výběrových nebo jinak specializovaných tříd má svá pozitiva, ale také negativa. Hlavním negativem je fakt, že děti se specifickými poruchami učení ztrácejí kontakt s ostatními dětmi, nemají ve třídě žádnou motivaci ve smyslu žáků, kteří mají lepší výsledky, ale především mezi nimi vzniká rivalita (jelikož jsou považovány za hloupé, neschopné a trpí posměchem ostatních tříd) a jim nezbyvá nic jiného, než se posměchu bránit (jejich zcela přirozenou obranou je právě agrese).

Chybu však dělají i sami učitelé a to nevhodnými poznámkami a srovnáváním „studijních“ a „nestudijních“ dětí před nimi samými. (Martínek, 2009, s. 74 - 76)

1.2.6 MEDIÁLNÍ NÁSILÍ

Média mají velkou moc ovlivňovat myšlení, jednání i cítění lidí. Mediální násilí patří mezi nejvýznamnější příčiny agresivního chování u dětí i mládeže. Agrese, kterou dítě shlédne v televizi, mu může sloužit jako vzor k napodobení. Dítě má nízkou schopnost rozlišit co je skutečné a co je fikce. Časté sledování programů či filmů, kde jsou prvky násilí, upevňuje v dítěti přesvědčení, že je agrese přípustná a že pomocí ní může řešit případné konflikty. Pro dospělého člověka je akční film naprosto jasný ba až primitivní, ale pro dítě, kterému děj splývá a vidí jen krev, scény plné křiku a vulgarismů, je naprostou zhoubou.

Existuje i možnost, že se dítě v akčním hrdinovi z filmu vzhledne. Takovýto hrdina chrání slabé proti silným. Když se ve školce či ve škole dostane do konfliktní situace, může si vybavit tohoto akčního hrdinu, projeví se u něj tzv. „oživení scénáře násilí“ a jeho chování napodobí. Martínek je přesvědčen o tom, že každý rodič by měl pečlivě zvažovat, na co dovolí svému dítěti se v televizi dívat a v případě nevhodného filmu dítěti nabídnout jinou, pro dítě smysluplnou, činnost.

Televize ale není jediným zdrojem mediálního násilí. Podobnou funkci v tomto smyslu plní i počítačové hry.

Názory odborníků na vliv mediálního násilí na jedince jsou rozporuplné, někteří autoři zcela zpochybňují význam tohoto vlivu a tvrdí, že jej nelze jednoznačně prokázat. I přesto je zřejmé, že násilí v televizi přispívá k růstu agrese jedince společně s dalšími faktory, které se na její míře podílely – rodina, širší společenské prostředí či negativní zážitky, se kterými se jedinec v průběhu svého života setkal. (Martínek, 2009, s. 78- 80)

1.3 DRUHY AGRESE

1.3.1 EMOCIONÁLNÍ AGRESE

Emocionální agrese je provázena silným emočním nábojem, v jejímž pozadí je nějaký silně nepříjemný podnět, který na daného jedince může působit bolestivě. Tento druh agrese je spojen s velkým množstvím hromadění negativních zážitků, které člověk

prožívá v průběhu svého života (dlouhotrvající hádky s osobami, které jsou mu citově blízké, s učiteli, spolužáky či s rodiči).

Emocionální agrese je doprovázena fyziologickými a motorickými reakcemi, například zatínání pěstí, zrychlení dechu, křik apod. Jedinec se dostává do stavu, kdy zuří. Mnohdy si ani své chování neuvědomuje, jelikož emocionální agrese nebývá promyšlená, ale přichází náhle. Základním pravidlem při zvládání těchto agresí je nereagovat a zbytečně nepřilévat olej do ohně a nechat dítě až se uklidní. Jeho agresi lze vybit i na nějakém neživém předmětu (matrace, polštář, boxovací pytel), což se ve školním, ale i domácím prostředí velmi osvědčilo. V žádném případě dítě ihned netrestáme, jelikož si své chování v danou chvíli neuvědomuje. (Martínek, 2009, s. 31 - 33)

1.3.2 FRUSTRACNÍ AGRESE

Dalším spouštěcím mechanismem agrese může být frustrace. Frustrací chápeme překážku, která zabraňuje člověku dosáhnout nějakého vytyčeného cíle. Tato překážka v člověku vyvolá negativní emoce - především hněv, který poté vede k agresivnímu chování.

Frustrace může být dítěti způsobena také jinými osobami, například rodiči a učiteli. Pokud rodič dává dítěti neustále najevo, že je nespokojen s jeho školními výsledky, s prací doma a upozorňuje pouze na negativa. Totéž platí i u učitele, pokud nedokáže ocenit snahu a práci dítěte ve škole. Výsledkem tohoto jednání jsou agresivní reakce, kterými dítě narušuje vztahy mezi vrstevníky a učiteli a slovo „škola“ v něm automaticky vyvolává negativní emoce.

Tento druh agrese je pozorován i na dětech, které jejich rodiče příliš rozmazlují a které jsou vychovávány příliš liberálním způsobem. Takový rodič svému dítěti odstraňuje všechny překážky, tzv. mu „zametá cestičku“, dítěti je vše povoleno, vše mu patří a vše musí mít. Dítě tak není absolutně připravené na normální životní těžkosti, což pro něj v pozdějším věku může být nadměrně frustrující. Budeme-li chtít dítěti ze života odstraňovat všechny překážky, nevytvoří si přirozené hranice vůči ostatním dětem ani vůči sobě. Nesmíme opomenout ani to, že když se dítě o nic samo nezaslouží, začne se nudit a hrozí, že se u něj mohou objevit sklony k patologickému chování.

Martínek tvrdí, že tyto děti, zejména děvčata, bývají ve školním prostředí zdrojem manipulace s ostatními, ale i zdrojem tzv. „ekonomické“ šikany ve smyslu hodnocení majetku, oblečení, lepšího mobilu apod. (Martínek, 2009, s. 33 - 34)

1.3.3 INSTRUMENTÁLNÍ AGRESE

Instrumentální agrese je naprosto odlišná od emocionální i frustrační. Je to cílená, naprogramovaná a jasně promyšlená agrese, do které jde jedinec s chladnou hlavou. Typickým příkladem této agrese je loupež. Pachatel jedná s jasným cílem něco získat a je mu jedno, zda při jeho činu někoho zraní či zabije. Tento typ instrumentální agrese označujeme jako žádoucí instrumentální agresi. Často se objevuje na poli školy ve formě šikany. Agresor oběť trestá za to, co je jemu samotnému nepříjemné. I v tomto případě agresor jedná s cílem ublížit oběti a měl by za své činy nést zodpovědnost.

Jako další druh instrumentální agrese Martínek zmiňuje nutnou instrumentální agresi. Ta se projevuje ve školním prostředí velmi často, je zrádná a nebezpečná. Můžeme ji definovat jako obranu před agresí žádoucí. Dítě tuto formu agrese používá jako obranu před tím, že je mu ze strany spolužáků nějak ubližováno (dítě je ostatními provokováno, drážděno, uráženo apod.). V tomto případě však padá vina na hlavu agresora, který je ve skutečnosti obětí. Úlohou učitele je, aby takovou situaci důkladně prošetřil, a dítě, které je skutečnou obětí, v něm cítilo oporu. (Martínek, 2009, s. 35 - 38)

Kocurová dále rozšiřuje dělení agrese z pohledu aktivity a intenzity.

Podle aktivity můžeme dělit agresi:

- „*aktivní (útok)*“
- „*pasivní (neúčast, přehlížení)*“ (Kocurová, 2002, s. 2)

Podle intenzity dělíme agresi:

- „*bez vnějších projevů (pouze v myšlení)*“
- „*projevená navenek slovně*“
- „*destrukce předmětů*“
- „*fyzické napadení druhé osoby*“ (Kocurová, 2002, s. 2)

1.4 ŠIKANA JAKO TYP AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ

Současné šikanování se vykazuje mnoha alarmujícími znaky. Neustále se zvyšuje brutalita a rafinovanost šikany, roste počet případů šikanujícího chování a věk agresorů se snižuje. (Bendl 2003 In: Malach 2007, s. 185)

Školství by mělo směřovat k demokratickým principům ve výchově a vést žáky k respektu a komunikaci. Alarmující jsou také poslední výzkumy odborníků, které ukazují

na to, že šikanou ve škole prošlo 41% dětí. Toto procento je závratně vysoké a každého z nás napadne otázka, jak je to možné. Před agresivitou dětí a šikanujícím chováním nelze zavírat oči, jinak je více než pravděpodobné, že se toto procento šikanovaných dětí bude dále zvyšovat. (Martínek, 2009, s. 109)

2 ŠIKANA

2.1 DEFINICE ŠIKANY

Jak již bylo zmíněno výše, šikana je zvláštním typem agresivního chování. Šikana je sociálně patologický jev, při kterém je omezována osobní svoboda a ponižována lidská důstojnost. (Lovasová, 2006, s. 6) Je to celospolečenský problém a vyskytuje se jak ve školských zařízeních, tak i na pracovištích a v rodinách. (Malach, 2007, s. 185)

„Slovo šikana pochází z francouzského slova chicane, které v překladu znamená zlomyslné obtěžování, sužování, týrání, pronásledování.“ (Říčan, 1995, s. 25)

Pojem *šikana* zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první o tomto tématu promluvil již před listopadem 1989 (v době, kdy téma šikana bylo tabu, i když o něm všichni věděli). (Říčan, 1995, s. 25)

Podle Michala Koláře není šikanování žáka jeho spolužáky žádnou novinkou. Dále tvrdí, že zárodečné formy šikanování lze v dnešní době nalézt téměř všude, což ukazují i statistiky, podle kterých má každý pátý žák na našich školách s šikanou osobní zkušenost. (Kolář, 2001, s. 13)

V odborné literatuře, ale i na internetu se setkáváme s mnoha definicemi pojmu šikana. Martínek uvádí definici šikany takto: *„Šikana – jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka a používá k tomu agresi a manipulaci.“* (Martínek, 2009, s. 109),

Podobně definuje šikanování i Říčan: *„Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označena také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme dočasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně vybavených soupeřů.“* (Říčan, 1995, s. 26)

Nejvíce srozumitelná se však jeví definice Kocurové: *„Agrese při šikanování není pouze prostředkem ale i cílem chování. Je to jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrášovat jiného člověka, případně skupinu osob. Je to cílené, nevyprovokované užití síly jedincem nebo skupinou, obvykle opakovaně.“* (Kocurová, 2002, s. 3)

Podstatné rysy šikany můžeme definovat takto:

- „Šikana znamená psychické, citové společenské či fyzické zneužívání.“
(Fieldová, 2009, s. 24)
- „Opakování agrese.“
- Agrese je cílem jednání.“
(Malach, 2007, s. 189)

2.2 ZÁKLADNÍ PODMÍNKY ŠIKANY

Ne každá agrese je šikanou. Pokud máme agresivní chování označit jako šikanu a ne škádlení, musí splňovat určité podmínky.

Martínek tyto podmínky popisuje následovně:

Vždy jde o převahu síly nad obětí

Pokud hovoříme o síle, máme na mysli jak sílu fyzickou, tak i psychickou. Odolnější a silnější jedinec trápí fyzicky či psychicky slabšího. Oběť projevuje svou slabost navenek nejen chováním (je zaražený, nekomunikuje, stojí v pozadí ostatních), ale i fyzickou odlišností. Takový jedinec musí snášet posměch, urážky, nadávky, v některých případech je vydírán a je s ním psychicky manipulováno. Setkáváme se i s případy, kdy intelektově zdatnější jedinec trápí intelektově méně zdatného jedince. Šikana se týká jedinců s postižením, ale i mentálně handicapovaných. Tito jedinci jsou v dnešní době integrováni do tzv. „zdravého prostředí“, ale to by nemělo probíhat za každou cenu, jelikož převaha síly nad obětí je tomto případě jasná. (Martínek, 2009, s. 110)

Oběť vnímá útok jako nepříjemný

Je obecně známé, že si děti mezi sebou dávají přezdívky. Některé dítě je na svou přezdívku pyšné, naopak jiné dítě se za ni stydí, jelikož pro něj přezdívka může být urážlivá a zesměšňovat jej. Dítě se všemožně brání a vzteká, když na něj spolužáci urážející přezdívkou pokřikují. V tomto případě je třeba mít na paměti, že agresor je obětí, jelikož se pouze brání. Tohoto by si měl být vědom i učitel a včas zasáhnout. Velmi často děti nemístně útočí i na rodinu dítěte, obzvláště na rodinu ze slabších sociálních poměrů. Dítě si od spolužáků musí vyslechnout nepříjemné a bolestivé poznámky a není se čemu divit, když se proti takové provokaci brání. Učitel by se v žádném případě neměl ztotožňovat s názorem třídy, i když mohou mít děti v jistém smyslu pravdu. Děti jsou vnímavé a dokáží učitelův mlčící souhlas rozpoznat. (Martínek, 2009, s. 111 – 112)

Útok může být dlouhodobý, ale i krátkodobý

Šikana může probíhat jako krátkodobý, jednorázový akt, ale také jako postupně se rozvíjející nežádoucí chování, které projde všemi stádii šikanování. Krátkodobé šikany jsou mnohdy daleko nebezpečnější a to proto, že se o ní učitel nemusí ani dozvědět, jelikož probíhá v uzavřeném kolektivu třídy. Navíc mezi odbornou veřejností se jako šikana označuje pouze dlouhodobý proces. Jednorázové neshody mezi dětmi jsou brány pouze jako šarvátky a škádlení. (Martínek, 2009, s. 112)

2.3 NOVODOBÁ FORMA ŠIKANOVÁNÍ – KYBERŠIKANA

Kyberšikana je bohužel fenoménem dnešní doby. Stále více dětí tíhne k internetu a mobilním telefonům. Jsou si ale děti vědomy nástrah, které se za těmito novodobými „lákadly“ skrývají?

Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Jedná se o zneužití informačních a komunikačních technologií (ICT) prostřednictvím mobilních telefonů a internetu k takovým činnostem, jejichž cílem je někomu ublížit a poškodit ho. (Č. j. MSMT-22294/2013-1, Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních)

V dnešní době je naprosto běžným jevem, že děti mají svůj účet na sociálních sítích, na počítači hrají interaktivní hry, stahují filmy apod. Mnohdy si ale neuvědomují, že může dojít ke zneužití těchto informačních technologií proti nim samotným. Oběti kyberšikany jsou zavražďovány výhrůžnými a vulgárními zprávami, agresivními a urážlivými emaily, oběť je napadána na komunitních webech a diskuzních fórech. Není výjimkou, že agresor svou „zbitou“ oběť vyfotí či natočí na mobilní telefon a poté video zveřejní například na sociální síti. Agresor se také může vydávat za oběť na seznamkách či rozesílat po internetu upravené pornografické fotky s tváří oběti. Virtuální prostor je obrovský a útočník mnohdy zůstává v naprosté anonymitě, což zpomaluje a ztěžuje průběh vyšetřování.

Dítě, které je takto šikanováno by se nemělo bát a svěřit se svým rodičům nebo jiné dospělé osobě. Je důležité uchovat důkazy (vytisknout výhrůžné zprávy) a již dále s agresorem nekomunikovat. Pokud útoky nepřestanou, je nezbytné kontaktovat poskytovatele serveru, ze kterého útočník píše, a Policii ČR. Pokud máme důvodné podezření, že agresorem je spolužák oběti nebo že kyberšikana probíhá i na poli školy, je třeba kontaktovat zástupce školy. (Vágnerová a kol., 2009, s. 91 - 98)

2.4 PŘÍČINY ŠIKANOVÁNÍ

Iniciátory šikany často bývají jedinci, kteří svůj strach skrývají (mnohdy i sami před sebou) a zneužívají strachu druhých. Agresoři, jejichž temperament a vegetativní reaktivita jim umožňují při tělesné a psychické zátěži reagovat „silně“, dokáží při konfliktu potlačovat nejistotu a naopak vzniklé riziko, v nich vyvolávají jakousi euforii. Tyto agresory lze označit jako „psychické siláky“, jež jsou zpravidla i fyzicky zdatnější než jejich oběť.

U dětských pachatelů šikany lze zaregistrovat nápadně skvělý pocit z utrpení či ponížení šikanované oběti. Objevuje se u nich také krutost a silná touha po moci, kterou lze jednoznačně považovat za hlavní hnací motor jejich konání. (Kolář, 1997, s. 55)

Další názor k příčinám šikanování přidává Malach, který se domnívá, že šikana u těchto jedinců vzniká v důsledku neuspokojení základních životních potřeb a totálně tak paralyzuje výchovnou funkci skupiny. (Malach, 2007, s. 188)

V knize Bolest šikanování od Michala Koláře jsou podrobněji popsány další možné motivy šikanování:

- Upoutání pozornosti – Agresor touží být středem pozornosti a dělá vše proto, aby získal přízeň a obdiv svých spolužáků.
- Zabíjení nudy – Šikanování přináší citově prázdnému agresorovi vzrušení a pocit, že až teď doopravdy žije. Šikanování poskytuje tyranovi jisté podněty, které v něm vyvolávají uspokojivý pocit z jeho „nadvlády“ a samotný akt šikanování ho tím pádem baví.
- „Mengeleho“ motiv – Šikanování v agresorovi vyvolává badatelský zájem a zkouší, co vše si může k oběti dovolit a co vše oběť vydrží. Svého cíle chce dosáhnout, ať to stojí, co to stojí.
- Žárlivost – Motiv žárlivosti spočívá v tom, že agresor závidí dobrému žáku přízeň učitelů, a za to se mu mstí.
- Motiv „prevence“ - Jedinec, který byl již v minulosti šikanován, se na novém působišti chce šikaně za každou cenu vyhnout a stává se, že on sám se stává agresorem a začne šikanovat. V tomto případě je motivem předcházení jeho týrání.
- Agresor chce vykonat něco velkého – Někteří násilníci jsou celkově neúspěšní ve všech sférách svého jednání, včetně školních neúspěchů. Šikanování pro ně představuje způsob, jak sami sobě dokázat, že jsou schopni výkonu a že nejsou jen tím „otloukánkem“, ale příčinou významného děje. (Kolář, 2001, s. 85 - 86)

2.5 PROTAGONISTÉ ŠIKANY

Pro vznik a vývoj šikany je velmi důležitá znalost osobnostní charakteristiky jejich hlavních aktérů. Právě tyto osobnostní charakteristiky obětí a agresorů a jejich vzájemný vztah, můžeme označit za nejzásadnější rizikové faktory pro nastartování šikanujícího chování. Nelze však opomenout, že klíčovou roli zde hraje i osobnost pedagoga a dalších aktérů šikany, jako jsou ostatní nezúčastnění spolužáci a v neposlední řadě také jejich rodiny. (Kolář, 2001, s. 84)

Žádný člověk není vůči šikanujícímu chování imunní, a proto nelze jednoznačně uvést, kdo se stane během svého života agresorem a kdo obětí. I přesto však můžeme z chování a výchovy jedince vyzorovat, ke které pozici by mohl inklinovat. (Martínek, 2009, s. 136)

2.6 TYPOLOGIE AGRESORŮ

O osobnosti agresorů lze říci, že jsou to ve většině případů osoby duchovně či mravně nezralé, což může být zapříčiněno jejich citovou deprivací v rodině. (Kolář, 2001, s. 86)

Iniciátory se mohou stát disharmonické osobnosti, na kterých se otec či matka dopouštějí fyzického (i fyzické tresty) nebo citového násilí. Těmto dětem se nedostává dostatečného množství citových podnětů ze strany rodičů a naopak znají převážně jejich nezáměr a odmítání. (Malach, 2007, s. 192) Ovšem takovýchto agresorů je nanejvýše pětina. Výzkumy ukázaly, že se šikany dopouštějí i jedinci sebejistí, neúzkostní a dominantní, pro které je typická touha ovládat druhé a prosazovat se za každou cenu. (Říčan, 1995, s. 32)

Pro agresory je typické, že umějí skrývat strach (i před sebou), zneužívat strachu druhých a mají schopnost potlačovat nejistotu. (Kolář, 1997, s. 55)

Autoři se shodují na tom, že na agresivním chování se bezesporu podílejí temperamentové dispozice jedince, nedostatek vřelého zájmu rodiny, citový chlad, ponižování a lhostejnost, ale i fyzické a psychické násilí. Dále uvádějí, že velkou roli hraje také fakt, z jakých sociálních vrstev agresori pocházejí. Dětské agresori pocházejí jak z rodin s nižším socioekonomickým statusem, tak i z rodin tzv. „podnikatelských elit“. (Říčan, 1995, s. 33 - 34)

Kolář rozděluje agresory – iniciátory na tyto tři typy:

První typ

Hrubý, primitivní, impulzivní, často hyperaktivní s narušeným vztahem k autoritě. Tento typ agresora bývá členem nějaké subkultury páchající trestnou činností. Šikanuje tvrdě, nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost a šikana oběti slouží i jako cíl k zastrašení ostatních. Tento typ agresora překypuje energií a mívá problémy s kázní. Agrese a brutalita jsou častým prvkem také v rodině agresora a on takové chování může vracet či napodobovat. (Kolář, 2001, s. 86)

Stejného názoru je i Martínek, který o tomto typu agresora říká: *„Jedná se o jedince, který k týrání své oběti používá fyzické převahy a síly. Intelektová úroveň fyzických agresorů se většinou pohybuje v pásmu lehké subnormy (není to však pravidlem). Oběti jsou často mláceny, páleny, škrcceny. Agresor se „pase“ na jejich fyzickém utrpení. Ve většině případů se jedná o člověka, který i doma od svých rodičů zažívá podobné chování. Za prohřešky bývá velice necitelně a tvrdě trestán, většinou bitím nebo těžkými zákazy – ve školním prostředí na oběti trestá to, co jemu samotnému je nepříjemné.“* (Martínek, 2009, s. 136)

Druhý typ

Druhý typ agresora je zcela odlišný od prvního. Je slušný, kultivovaný, narcista se zvýšenou úzkostností, někdy i se sadistickými sklony v sexuálním smyslu. Šikanování je cílené a rafinované, děje se beze svědků a proto bývá agresor velmi dlouho neodhalen. Učitel je vyzdvihován nad ostatní děti, bývá ukázkovým žákem, který je dávám za příklad a který je vždy ochoten pomoci. Agresor často pochází z rodiny, kde je uplatňován až vojenský dril bez lásky či důsledný a náročný přístup ze strany rodičů. (Kolář, 2001, s. 86 - 87)

„Jedná se o jedince, který se k dospělým lidem a především k učitelům chová velice slušně, je vždy ochoten pomoci, v očích vyučujícího se často stává sociometrickou hvězdou třídy – bývá třídním učitelem navrhován za předsedu třídy apod. Jakmile učitel ze třídy odejde, spouští výše uvedený jedinec poměrně tvrdou šikanu, ovšem nikdy neubližuje sám. Většinou stojí v jeho pozadí jako „šedá eminence“, má své pomahače, kteří plní jeho příkazy. Pokud dojde na vyšetřování šikany, staví se do pozice: „Já nic, to všechno oni.“ V některých případech si ho dokonce učitel vybere za pomocníka při vyšetřování, aniž by tušil, že si vybral pravého agresora.“ (Martínek, 2009, s. 137)

Třetí typ

Pro tento typ agresora je vše jen zábava. Agresor „srandista“ je dobrodružný optimista, výmluvný se značnou sebedůvěrou. Bývá vlivný a nezřídka oblíbený. Šikánování oběti praktikuje pro pobavení sebe i ostatních spolužáků se snahou zvýraznit „humorné a zábavné“ stránky. V rodině takového agresora chybí duchovní a mravní hodnoty a objevuje se nečitelnost ve výchově. (Kolář, 2001, s. 87)

„Rovněž osoba, která je vyučujícím poměrně příjemná. Tento jedinec si nepřipouští žádnou zodpovědnost a žádné starosti. Snaží se životem proplouvat bez výraznějších překážek, a pokud se nějaká objeví, obchází ji, málokdy ji chce překonat.“
(Martínek, 2009, s. 137)

„Rodina, z které jedinec pochází, je většinou rovněž volnomyšlenkářská.“
(Martínek, 2009, s. 138)

Martínek tuto typologii agresorů rozšiřuje ještě o další, čtvrtý typ:

Čtvrtý typ – agresor spouštějící ekonomickou šikanu

Majetek je pro tyto děti nástrojem k rozvrstvení třídy. Dítě, které pochází ze sociálně slabšího zázemí, je v třídní hierarchii dole a je šikánováno, zatímco dítě, které používá nejnovější mobil či nosí značkové oblečení, je ve vedoucí pozici. Agresor si ve většině případů neváží materiálních věcí, jelikož od rodičů dostane vše, na co si ukáže. Bývá to často jedinec, se zvýšenou mírou impulzivity. (Martínek, 2009, s. 138)

„Jde o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu, každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění. Není jim umožněno zažít stav, kdy musí po něčem delší dobu toužit. Jestliže nemusí toužit a všechno má, nedokáže si rovněž ničeho vážit. Pokud se nenaučí vážit si materiálních věcí, velice těžko se naučí vážit si mezilidských vztahů – navíc se zde objevuje i podpora rodiče: „S tím se nebav, to je sociál“.“
(Martínek, 2009, s. 138)

2.7 TYPOLOGIE OBĚTÍ

Proti šikaně není chráněný žádný jedinec. Obětí šikany se může stát dítě, které přichází jako nové, do již hotového třídního kolektivu. Šikánovaný může být také žák, který se nějakým způsobem odlišuje od ostatních dětí (například dítě psychicky vyzrálejší,

přemýšlivé nebo dítě odlišující se svým zjevem – obezita, vzhledové vady, barva vlasů, rasová odlišnost či tělesný handicap). Obecně lze říci, že riziko oběti spočívá v její tělesné slabosti a v neschopnosti ubránit se při fyzickém útoku.

Typická oběť je spíše tichá, citlivá a plachá. Mívá nízké sebevědomí a na škádlení reaguje tím, že se stáhne a ustoupí. Oběť se snadno stane outsider třídy, který je osamělý, je bez schopnosti přidružit se, podělit se o hračku nebo dítě s protivným chováním a neschopností sympatizovat s okolím. Pokud jde o rodinnou výchovu dětí, které se stávají oběťmi šikany, lze říci, že nebyly vedeny k dostatečné samostatnosti a schopnosti prosadit se mezi svými vrstevníky. (Říčan, 1995, s. 34 - 38)

Zajímavostí je, že až 22% dětí bylo zároveň agresorem i obětí šikany. (Malach, 2007, 193)

Podle odborníku můžeme popsat několik typů obětí:

Oběť na první pohled

„Jedná se o děti, které samy o sobě vysílají do okolí signál slabosti. Už jejich fyziognomie je někdy nápadná – jsou slabé, vytáhlé, mívají zvláštní barvu vlasů, na svém obličejích zrcadlí slabost, bojácnost. Neumí se ve třídě prosadit, často sedí zamlklé, osamocené, pokud se stanou terčem počátečních legráček, neumí se bránit – utečou, popř. se rozplácí, někdy pouze zuří a vztekají se, což ještě více třídu k legráčkám povzbudí.“
(Martínek, 2009, s. 139)

Mezi oběti na první pohled lze zařadit i oběti handicapované a oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček, jelikož i v těchto případech se oběť nějakým způsobem odlišuje od ostatních. Tyto děti bývají bohužel velmi často oběťmi šikany.

Někdy může přehnaná péče o dítě vyústit až v jeho znevýhodnění. Jedná se například o děti, které jsou doprovázeny do školy i ve vyšším věku. Rodiče tyto děti doprovázejí až ke třídě, dlouze se s nimi loučí a nepřiměřeně své ratolesti ochraňují. Vystavují je nevědomky posměškům a legráčkám od spolužáků, kteří toto chování jistě nenechají bez povšimnutí.

Důležitou roli zde hraje učitel, který by měl matce či babičce taktně říci o nevhodnosti jejich chování a možným rizikům, které mohou způsobit. (Martínek, 2009, s. 140)

Učitelské děti

Děti pedagogů to nemají ve škole mnohdy jednoduché. Jsou ostatními dětmi podezřívány z toho, že jim jejich rodiče dávají předem vědět, co bude v testu, kdy budou zkoušeny apod. Ještě horší variantou je, když rodič učitel učí na stejné škole ba dokonce ve stejné třídě, kam jeho dítě chodí. Rodič učitel je také v kontaktu s ostatními kantory a ti ho s radostí informují o tom, jak se jeho dítě v hodinách chová. Je tedy jasné, že to, co ostatním dětem projde, učitelskému dítěti ne. Takový rodič je na své dítě přísnější a neuvědomuje si, že tímto chováním způsobuje mezi ním a dítětem propast. V těchto případech se doporučuje, aby rodič - učitel neměl své dítě na škole, kde pracuje nebo, aby ho alespoň sám neučil. (Martínek, 2009, s. 141)

2.8 VÝVOJOVÁ STÁDIA ŠIKANY

Šikanu můžeme chápat jako chorobu. Chorobu třídy nebo výchovné skupiny. Stejně tak, jako má nemoc určité fáze, tak i u šikany rozlišujeme různé vývojové stupně. Každý z těchto vývojových stupňů zachycuje negativní proces, kterým se zmrzačí vztahy mezi členy skupiny. (Kolář, 1997, s. 31)

Kolář rozděluje šikanu na pět vývojových stupňů:

Zrod ostrakismu

Podmínky pro vznik šikany mohou být zcela běžné a nenápadné. V každé třídě se vyskytují jedinci, kteří jsou v kolektivu více a méně oblíbení. Ti nejméně vlivní jsou označováni za outsidersy, obětní beránky, černé ovce apod. Ostrakismus lze tedy definovat jako mírnou psychickou formu násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře. Není oblíbený, ostatní spolužáci ho více či méně odmítají a pomlouvají, neuznávají ho a dělají na jeho účet legrácky. Tato fáze je počátečním znakem šikanujícího chování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. (Kolář, 1997, s. 32) Zrod ostrakismu je fáze, kdy lze šikanu ještě včas podchytit a to díky charakteristickým způsobům ubližování oběti, které Martínek popsal takto:

- spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na pozdrav;
- u oběda si všichni odsedají jinak;
- oběť je pomlouvána, osočována;
- agresori posílají oběti hanlivé SMS;
- spolužáci urážejí oběť i její rodinu;

- agresoři se vysmívají nedostatkům a slabostem oběti.

(Martínek, 2009, s. 119)

Školní třída, ve které se objevuje ostrakismus, se rozděluje na menší skupiny. Zpravidla na ty, kteří podporují agresora, a na ty, co stojí za obětí. Mezi těmito skupinami vše pozoruje nezúčastněná většina spolužáků. Tuto fázi šikany lze podchytit sociometrickými testy, které bývají školami často využívány.

Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Příčin, proč ostrakismus, přeroste do dalšího vývojového stádia, může být více. V náročných situacích, jako je například očekávání těžké písemky nebo zkoušení, mezi žáky stoupá napětí a ostrakizovaní žáci instinktivně slouží jako nástroj jejich vybití. (Kolář, 1997, s. 32) Další příčinou může být i konkurenční boj mezi žáky, což je velmi časté v elitních a sportovních třídách. Výjimkou není ani to, že se agresor pouze nudí a hledá si „zábavu“. Utrpení oběti je pro něj zpestřením a vytržením ze všedního dne. Agresor ubližuje oběti nejen slovně, ale v této fázi začíná i fyzická agrese. Oběť je bita, začíná být nucena k drobným úsluhám agresora - nošení tašek, svačín, psaní domácích úkolů. Majetek oběti je ničen (pomocené boty, rozřezané bundy, rozlámané tužky) a je jí vyhrožováno slovně i výhrůžnými gesty.

Pro oběť je typické, že utíká od strachu a to ve formě záškoláctví, ale i útěku do nemoci. Její školní prospěch a docházka je katastrofální. Rodiče většinou ani nenapadne, že by jejich dítě bylo šikanováno. Naopak mu ukládají tresty a kritizují za jeho chování.

V tomto stádiu je rozdělení kolektivu na skupinky ještě více znatelné. Někdo sympatizuje s agresorem, někdo se přidává na stranu oběti (což není tak časté) a neutrální jádro zaniká. Pokud by se však na stranu oběti přiklonila dostatečně silná většina spolužáků, lze chování agresorů zastavit i bez zásahu dospělých. (Martínek, 2009, s. 119 - 120)

Vytvoření jádra

S vytvořením jádra se fyzické i psychické útoky na oběť zvyšují. Prvky ostrakismu a přitvrzování manipulace se na ně však stále nabalují tzv. efektem sněhové koule. V této fázi si agresoři jasně uvědomují, že mají nad obětí převahu a mohou si s ní dělat, co chtějí. Agresoři ovlivňují celou třídu a ta má na výběr, na jakou stranu se postaví. Vzniká tak tzv. pyramida šikanování, na jejímž vrcholu je agresor a oběť je v této pyramidě úplně dole.

Mezi nimi jsou ostatní spolužáci (nezúčastněná většina), kteří se oběti nezastanou, ba naopak jsou rádi, že nejsou šikanováni právě oni.

Iniciátoři šikany jsou na trýznění oběti závislí a vybíjejí si na ni své nepříjemné pocity a stres. Obvykle mají i pomocníky, kteří oběť neustále hlídají, aby o šikanování nemohla říct nějakému učiteli. Agresori si totiž dobře uvědomují nebezpečnost situace a s tím spojené následky při „provalení“ šikanujícího chování. Pro oběť je charakteristické, že vyhledává přítomnost učitele, se kterým ale ze strachu nenaváže kontakt. Oběť se o přestávkách zdržuje na chodbách v blízkosti učitele, jelikož je šikanování v tomto stádiu skryté a odehrává se převážně ve školní třídě.

Pokud si tohoto chování učitel všimne, je velmi důležitý citlivý a nenásilný přístup k danému jedinci. Není vhodné, aby se žáka přímo ptal, zda mu někdo ubližuje, ale nenápadně ho poslal například do kabinetu pro nějakou pomůcku, kde si s ním může v klidu promluvit a žák nebude mít strach, že jej agresor uvidí. Není dobré na oběť vyvíjet nátlak, ale počkat, až ona sama projeví zájem. (Martínek, 2009, s. 122 - 123)

Většina přijímá normy agresorů

V této fázi je oběť více a více tlačena do podřízené úlohy a i ona sama se stává na šikanujícím chování závislá. Její psychika je tak zasažena, že přijímá svou úlohu jako normální, sympatizuje s agresory a paradoxně se její chování mění. Začíná vyrušovat při hodinách, šaškuje a dělá vše proto, aby se agresorům zavděčila. Z oběti je tedy jedinec, který má kázeňské i prospěchové problémy. Ztrácí jakoukoliv snahu bránit se a v některých případech se u ní může objevit i posttraumatická stresová porucha (PTSP).

Třída se začíná rozdělovat na „vládnoucí a poddané“. Agresori jsou plně závislí na svém patologickém chování a mají radost ze strachu oběti. K agresorům inklinují i přihlížející spolužáci, ze kterých se stávají agresori „aktivně-pasivní“. Nejen, že se podílejí na vymyšlení způsobu trápení oběti (aby se zavděčili hlavnímu agresorovi), ale také se přímo fyzických či slovních útoků účastní.

Charakteristickým znakem této fáze jsou výrazy pro oslovení obětí - otrokáři, otroci, podřadná rasa, nadřazená rasa, židi, muklové apod.

Nepřípustným řešením čtvrtého stadia šikany je přesunutí agresora do jiné třídy či školy, jelikož by se šikanou dříve či později začal i zde. To samé platí pro oběť, které by mohlo být ubližováno i v jiném kolektivu. Jediným řešením je terapeutická práce s celým kolektivem. Škola by měla dbát především na bezpečí oběti a to tak, že třída bude pod neustálým dohledem dospělých. Každý den by měla probíhat třídnická hodina zaměřená na

komunikaci ve třídě. Řešení vyšších stupňů šikany spadá do kompetence Policie ČR, popřípadě jej řeší soud pro děti a mládež. Nezbytná je i spolupráce s odborníky sociální péče a zainteresovaným etopedem, který se zabývá danou problematikou. Agresor by měl být pod dohledem probačního a mediačního pracovníka. Oběti je nutné zabezpečit terapeutické vedení ze strany odborníka, který oběti poskytne podporu, pomůže s plánováním budoucnosti, ale především se jí pokusí naučit obranným strategiím. (Martínek, 2009, s. 124 - 128)

Dokonalá šikana

Toto páté stádium je konečné a poslední. Jedná se v podstatě o neřešitelnou situaci, kdy je jediným východiskem rozpustit celý kolektiv. Normy jsou jasně nastaveny, vládnou agresori, ostatní je na slovo poslouchají a plní jejich rozkazy. Všichni je brání, včetně oběti. Šikanování oběti je v některých případech tak hrubé, že dochází k těžkému ublížení na zdraví, v nejhorším případě i k úmrtí oběti.

Oběti si nedokáží svůj život bez agresorů představit a nejeví známky sebemenšího odporu. Tento jev označujeme jako tzv. Stockholmský syndrom. Kolektiv třídy se aktivně na týrání oběti podílí. Šikanování se stalo pro všechny zúčastněné složky naprosto běžné.

Agresori by měli být tvrdě potrestáni. Umístění do výchovného zařízení je v tomto případě téměř nezbytné. S obětí je potřeba dlouhodobě terapeuticky pracovat pod vedením odborníků. Lze však předpokládat, že tento traumatický zážitek bude oběť doprovázet celý život. (Martínek, 2009, s. 128 – 129)

„Znalost vnitřního vývoje šikanování, tak jak byl nastíněn, nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.“ (Kolář, 1997, s. 41)

2.9 DIAGNÓZA ŠIKANY

Pokud se pedagog či vychovatel setká se situací mající znaky šikanování, je povinen šikanování okamžitě řešit a oběti poskytnout neprodleně pomoc. Pokud bude školní pracovník šikanu ignorovat a neprovede žádná opatření k jejímu řešení, hrozí mu riziko trestního postihu. (Malach, 2007, s. 195) Zlehčování situace a popírání šikany přispívá k nemožnosti zasáhnout v oblasti prevence nebo potlačení tohoto krutého světa strachu a násilí. (Strategie 2001 In: Malach 2007, s. 195)

Učitelé, kteří o šikaně ve své třídě vědí a nijak ji neřeší, mohou mít obavy, že jim bude vytýkána neschopnost tento patologický jev zvládnout. Díky jejich bezradnosti může být paradoxně ředitel školy tím posledním, kdo se o šikaně dozví. Specializovaný poradenský psycholog dokáže díky vyšetřovacím metodám šikanu i další problémy ve třídním kolektivu odhalit. Problémem je, že tyto metody jsou velmi náročné a nelze je příliš často opakovat. Proto si musí učitel všimnout všech náznaků šikanujícího chování. (Říčan, 1995, s. 48)

Každý pedagog by měl znát přímé i nepřímé znaky šikanování, které Říčan dělí následovně:

Přímé známky šikany:

- posměch (nadávky, ponižování, hrubé žerty na adresu dítěte);
- kritika dítěte, výtky doprovázené nenávisným pohrdavým tónem;
- příkazy (dítě se agresorovi podřizuje);
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání (nápadné je, že je oběť neoplácí);
- rvačky (jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout, někdy i s pláčem).

Nepřímé známky šikany:

- dítě je o přestávkách samo, nemá kamarády, spolužáci o něj nejeví zájem;
- při týmových sportech je voleno do mužstva mezi posledními;
- o přestávkách je v blízkosti učitelů;
- při mluvení před třídou je dítě nejisté, ustrašené;
- působí smutně, nešťastně, mívá blízko k pláči;
- zhoršuje se semeno školní prospěch;
- jeho věci jsou poškozené, znečištěné, rozházené;
- zašpiněný či poškozený oděv;
- odřeniny, modřiny, škrábance, které dítě nedokáže uspokojivě vysvětlit.

Varovné signály pro rodiče:

- za dítětem domu nechodí žádní kamarádi a není zváno na návštěvy k jiným dětem;
- dítě nemá ani jednoho kamaráda, se kterým by trávil volný čas;

- nechut' jít ráno do školy;
- ztráta chuti k jídlu;
- dítě chodí domů ze školy hladové;
- má neklidný spánek;
- ztrácí zájem o učení;
- dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody, případně je doma krade;
- dítě často hlásí ztrátu osobních věcí;
- dítě je neobvykle agresivní k sourozencům;
- dítě si stěžuje na bolesti břicha, hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma.

(Říčan, 1995, s. 49 - 50)

Pedagog by měl dbát zvýšené pozornosti nejen ve vyučovacích hodinách, ale i o přestávkách. Měl by více pozorovat, jak se k sobě žáci chovají a jak spolu komunikují. Agresoři se nejvíce projevují, když mají pocit, že je nikdo z dospělých nevidí, tudíž je třeba, aby byl učitel ve střehu i ve volných hodinách mezi vyučováním, kdy mají agresoři dostatek prostoru pro šikanování. Spolužáci oběti, rodina i pedagogové by měli mít otevřené oči a aktivně se podílet na odhalování, ale i na řešení šikanujícího chování. Šikana nikdy není záležitostí jedinců, ale celé skupiny. Školy by měly proti šikaně zasahovat jako celek a neustále zdokonalovat své znalosti o této problematice.

2.10 STRATEGIE VYŠETŘOVÁNÍ ŠIKANY

Pokud učitelé či rodiče zjistí chování mající výše uvedené znaky, měli by postupovat podle promyšleného scénáře tak, aby zamezili vystupňování šikany. Měli by shromáždit dostatečné množství důkazů svědčících o agresivním jednání žáka, na jejichž základě vyvodí pro agresora adekvátní výchovná opatření. (Malach, 2007, s. 198)

Při vyšetřování šikany musíme postupovat zvláště opatrně. Kolář vypracoval schéma strategie vyšetřování, které je použitelné v rámci tradiční pedagogické odbornosti. Tato strategie pomoci zahrnuje pět kroků:

Rozhovor s informátory a oběťmi

Prvním krokem ve vyšetřování by měl být rozhovor učitele s tím, kdo ho o šikaně informoval. (Kolář, 1997, s. 95)

V této fázi by měl učitel udělat vše, co je v jeho silách, aby tento rozhovor utajil. Agresor by takový rozhovor bral jako „bonzování“, což by oběti ještě uškodilo. Pokud je informátorem sama oběť, je potřeba dbát především na její bezpečnost a poskytnout jí podporu. (Říčan, Janošová, 2010, s. 81)

Nalezení vhodných svědků

Druhý krok je klíčový. Dělá se v něm nejvíce chyb, a proto musí být učitel velmi obezřetný. Učitel ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipuje členy skupiny, kteří budou ochotni proti agresorovi pravdivě vypovídat. (Kolář, 1997, s. 95) Svědci jsou voleni především podle jejich vztahu k oběti, až v druhé řadě podle jejich charakteru, chování ve škole apod. Je třeba dbát na detaily a zaměřovat se na co nejpřesnější údaje. (Říčan, Janošová, 2010, s. 83)

Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky

Za žádných okolností nesmí dojít ke konfrontaci oběti a agresora. Hrozilo by tak, že oběť ze strachu pravdivou výpověď odvolá. Rozhovor je většinou veden s jedním svědkem. Pokud se vyskytnou v jeho průběhu těžkosti, doporučuje se udělat doplňující rozhovor dvou svědků, kteří se budou navzájem doplňovat. (Kolář, 1997, s. 95)

Zajištění ochrany obětem

V případě, že je oběť v bezprostředním ohrožení, je nutné ji bezodkladně ochránit. Oběť se nesmí nikdy ponechat vlastnímu osudu a je třeba jí například zajistit bezpečný odchod domů. (Kolář, 1997, s. 95 - 96)

Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Tento krok je ve vyšetřování posledním. Je potřeba, aby učitel znal vnější znaky šikanování, měl shromážděné důkazy a byl celkově dobře připraven. Pokud tomu tak není, nemá smysl s agresory mluvit, jelikož všechno zaprou a oběti se pomstí. Setkání tedy slouží k okamžitému zastavení agresorů a ochraně oběti, ale i jich samých před následky jejich chování. Při konfrontaci lze agresory „přitlačit ke zdi“ a upozornit je, že pokud budou v šikanujícím chování pokračovat, budou např. okamžitě vyloučeni ze školy nebo bude vše ohlášeno policii. (Kolář, 1997, s. 96)

Pro odhalování pravdy je důležitost rozhovoru většinou zanedbatelná. Proto by měl být učitel pozorný a všimnout si i nonverbálních projevů všech aktérů šikany (váhání, mimické reakce, reakce zornic, zrudnutí v obličeji apod.). (Říčan, Janošová, 2010, s. 84)

2.11 VÝCHOVNÝ ZÁSAH A NÁPRAVA NÁSLEDKŮ ŠIKANY

Pokud je vyšetřování šikany dokončeno, je třeba přistoupit k další fázi – nápravě následků šikany. Ani úspěšné vyšetřování nemá samo o sobě zásadní vliv na změnu situace, a proto je nutné diagnostické poznatky zúročit. Pro první pomoc lze použít nápravnou metodu, jejímž cílem je zastavení šikanování, obnovení dodržování oficiálních norem a zajištění ochrany obětí. (Kolář, 1997, s. 101)

Kolář za tímto účelem popsal metody, kterými lze řešit ranější stádia šikany:

Metoda vnějšího nátlaku

Záměrem této metody je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Metoda vnějšího nátlaku se snaží chránit skupinu jako celek.

Metoda zahrnuje tři části:

- individuální nebo komisionální pohovor;
- oznámení o potrestání agresorů před celou třídou;
- ochranu oběti.

U počátečních stupňů šikanování většinou postačí provést pedagogický nátlak mezi „čtyřma očima“ nebo setkání učitele, agresora a jeho rodičů. Jde o tzv. „smíření“, neboli pokus o řešení bez trestu. Pokud již šikanování postoupilo do pokročilejších stupňů, je nezbytné nátlak uplatnit prostřednictvím komisionálního pohovoru. Na tomto pohovoru bývá přítomen třídní učitel, výchovný poradce, ředitel školy či jeho zástupce, na učilištích mistr a vychovatel. Kolář klade důraz na to, že není dobré na komisionální pohovor zvat najednou více agresorů se svými rodiči. Toto jednání umožňuje pracovat se skupinovou dynamikou a lze použít široké spektrum sankcí a trestů.

Při komisionálním jednání jsou nejdříve rodiče seznámeni s problémem. Postupně následuje vyjádření všech pedagogů, žáka i rodičů. Rozhodování komise by už mělo probíhat bez přítomnosti žáka a jeho rodičů, tzv. za zavřenými dveřmi, a až následně je seznámit se závěrem komise. Na závěr je vhodné provést celkové zhodnocení. Školské zařízení má k dispozici několik výchovných opatření, která slouží k potrestání agresora -

důtka pedagoga či ředitele, napomenutí, podmíněčné vyloučení, snížení známky z chování, převedení do jiné třídy, pobyt v diagnostickém ústavu apod. Oběti je naopak vyjádřena maximální podpora.

Nezbytnou součástí nátlakové metody je oznámení o potrestání agresorů před celou třídou. Cílem je vzbudit u žáků pocit bezpečí a fakt, že vedení školy je schopné zajistit ochranu slabých žáků před silnými a respektování kázeňských norem školy. Poslední součástí metody nátlaku je zajištění ochrany oběti, kterou nelze ponechat vlastnímu osudu. (Kolář, 1997, s. 101 - 104)

Pro nápravu vztahů ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří šikaně jen přihlíželi – mlčící většině či menšině. (<http://msmt.cz/> ; staženo 18. 3. 2014) Z tohoto důvodu by měla celá třída projít základním intervenčním programem (ZIP), který vede buď sama škola, nebo odborní pracovníci ze specializovaných zařízení (pedagogicko-psychologické poradny (PPP), střediska výchovné péče (SVP) a centra primární prevence (CMP)). (Kolář, 2001, s. 177) Tato dlouhodobá opatření by měla napravovat vztahy ve skupině a eliminovat nepřátelské agresivní postoje. (Kocurová, 2002, s. 6)

Metoda usmíření

Další metodou, kterou lze řešit počáteční stádia šikany, je metoda usmíření. Ta se od metody vnějšího nátlaku zásadně liší. Metoda usmíření, je většinou prováděna pomocí tzv. vrstevnického programu, kdy si hranici v chování určují děti mezi sebou. (Martínek, 2009, s. 121) Místo donucení k vnější poslušnosti sledujeme vnitřní proměnu vztahů mezi agresory a oběťmi. Potrestání agresorů se v tomto případě nekoná. Cílem metody je řízené společné hledání nápravy v neformální atmosféře. Princip spočívá ve sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů šikany a v podpoře agresora vcítit se do své oběti a mít s ní soucit.

Tato metoda se pokouší změnit vztahy ve skupině k lepšímu. Vhodná je hlavně v počátečních stádiích šikanování, tudíž je nutné rozpoznat, kdy má metoda usmíření ještě naději na úspěch. (Kolář, 1997, s. 105 - 107)

3 PREVENCE ŠIKANY

Nyní již známe možnosti, kterými lze šikanující chování řešit. Avšak neoptimálnějším řešením šikany je její prevence. Prevenci na úrovni školy jako celku představuje zejména výchova k empatii a pozitivním vztahům ve třídě. Ke zlepšení komunikace a vztahů mezi žáky napomáhají mimoškolní aktivity ve formě ozdravných pobytů, exkurzí, výletů a zájmových kroužků, které značně přispívají k prevenci šikanujícího chování.

Kolář uvádí, že jedinou cestou ke zkrocení šikanování na školách je postupné rozvíjení prevence na co největším počtu škol za aktivní pomoci ministerstva školství a krajských úřadů. (Kolář, 2001, s. 197)

K tomuto tvrzení vypracoval schéma prevence školní šikany.

Schéma prevence školních šikan podle Koláře

Schéma prevence má sedm vrstev:

- pedagogická komunita posilující imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanování;
- specifický program proti šikanování, který dokáže šikanu brzy detekovat a účinně léčit;
- odborné služby PPP, SVP, SPC a diagnostických ústavů, jejichž úkolem je řešit pokročilá stádia šikany a poskytnout pomoc v oblasti prevence;
- spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi, které se zabývají prevencí šikany (kriminálníci pro mládež, sociální kurátoři, dětské psychiatry);
- pomoc ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence;
- kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů;
- monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi (Amnesty Internacional v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.).

(Kolář, 2001, s. 198)

Nezastupitelnou úlohu v rámci prevence šikany mají také vyškolení specialisté v jednotlivých vrstvách prevence. Jsou jimi školní metodici prevence, výchovní poradci, okresní metodici preventivních aktivit, školní inspektoři a krajští školní koordinátoři. Velmi důležitým nástrojem prevence je i osobní příklad. Děti si často berou dospělé osoby, v tomto případě učitele, za svůj vzor.

Prevence dále vyžaduje jasné vymezení povinnosti školy řešit situaci a dbát na ochranu dětí před šikanováním. (Kolář, 2001, s. 198 - 199) Předpokladem účinné prevence proti šikanování ve školách je minimální preventivní program (MPP), na kterém se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci a školní metodik prevence, a jehož cílem je vytvořit ve škole bezpečné prostředí. K prevenci řešení šikany značně pomohlo vypracování Metodického pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, který stanovuje školám a jejím pracovníkům návod, jak šikaně předcházet a jak ji řešit. (<http://sikana.org/>; staženo 5. 4. 2014)

3.1 OPATŘENÍ MŠMT ČR

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrášovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky např. v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování.“ (Č. j. MSMT- 22294/2013-1, Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, s. 2)

Za nejdůležitější mezník v oblasti prevence šikany na základních školách je považováno vypracování metodického pokynu ministra školství k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Tento dokument je pro praxi boje proti šikaně mimořádně cenný a užitečný, jelikož stanovuje konkrétní a smysluplná pravidla, jak má škola postupovat v prevenci a při odhalování a řešení výskytu šikany. (Kolář, 2001, s. 202 - 203)

Nejnovější metodický pokyn k řešení šikanování byl zveřejněn v září loňského roku ve Věstníku MŠMT č. 8/2013. Vymezuje minimální preventivní programy škol a školských zařízení, funkce jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Cílem metodického pokynu je poskytnout pedagogickým pracovníkům základní

informace o samotném řešení šikanujícího chování. Tento dokument je určen právníckým osobám vykonávající činnost škol zřizovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Též je doporučován k využití i ostatním školám, které jsou zapsané do školského rejstříku a poskytovatelům služeb souvisejících se vzděláváním a výchovou. (<http://sikana.org/>; staženo 3. 4. 2014)

4 PŘÁVNÍ POSTIŽITELNOST ŠIKANY

Škola má bezesporu odpovědnost za své žáky. Je povinna zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí v průběhu všech vzdělávacích aktivit a vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku sociálně patologických jevů. Proto prvním místem, kam se s problémem šikanování obrátit, je sféra školy. Metodický pokyn dává školám návod v oblasti prevence šikany a jejího řešení. Pokyn ale neřeší všechny právní následky šikanování. Ostatní nástroje je nutné hledat v právních předpisech trestního, občanského či majetkového práva.

Právní řešení šikanujícího chování je velmi problematické. Aby se problémem zabývala Policie ČR, je třeba, aby byla naplněna skutková podstata trestného činu. V tomto případě se může jednat o trestný čin vydírání (§ 235 trestního zákona), omezování osobní svobody (§ 231), útisk (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221), loupež (§ 234), krádež (§ 247), poškození cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204). V případě majetkových trestných činů musí být škoda způsobená trestným činem vyšší než 5 000 Kč. Pokud tomu tak není, jedná se pouze o přešupek, který je poté projednáván v přestupkovém řízení.

Pachatel je trestně odpovědný v případě splnění těchto podmínek trestní odpovědnosti:

- „musí se dopustit protiprávního jednání (trestného činu), jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně a jež je společensky nebezpečné,
- protiprávním jednáním musí být poškozen či ohrožen právem chráněný zájem,
- mezi protiprávním jednáním a poškozeným zájmem musí existovat příčinné souvislost (jednání musí přímo způsobit škodlivý následek),
- zavinění pachatele (úmysl, nedbalost),
- pachatel musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně 15-ti let a být příčetný.“

(<http://sikana.org/>; staženo 3. 4. 2014)

Šikanující chování se stále častěji objevuje i u nezletilých jedinců. Domníváme se, že by měla být snížena věková hranice pro trestní odpovědnost těchto pachatelů šikany.

PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části práce bude porovnáván výskyt šikany ve velkém městě a v menších obcích. V rámci tohoto výzkumu bylo ke zjištění dat použito kvantitativní metody výzkumu, která byla prováděna pomocí anonymního dotazníkového šetření. Dotazování byli žáci 8. tříd ZŠ v Plzeňském kraji ve věku od 13 do 16 let. Cílem výzkumu bylo zjistit, zda se tito žáci osobně s šikanou setkali, jak často, jakou formou a na kterých místech šikana nejčastěji probíhala. Dále bylo zjišťováno, zda se děti s tímto problémem někomu svěřily a zda byla šikana vyřešena.

5 VÝZKUM A VÝZKUMNÉ CÍLE

V praktické části bakalářské práce byl porovnáván výskyt šikany na ZŠ ve velkém městě a v menších obcích.

Domnívali jsme se, že ve velkoměstech, kde je život rušnější než na vesnici, se šikana vyskytuje mnohem častěji. Za účelem ověření tohoto názoru bylo stanoveno následující tvrzení: **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě.** Novodobou formou šikany se stává kyberšikana, jejíž podstata je nastíněna v teoretické části práce. I přesto se domníváme, že mezi žáky stále převládá fyzická agrese. Tudíž dalším výzkumným cílem bylo zjistit, jakou formou šikana nejčastěji probíhá. Z tohoto důvodu bylo stanoveno tvrzení: **T2: Šikanování nejčastěji probíhá formou fyzické agrese.** Tato tvrzení byla ověřována několika otázkami týkajícími se problematiky šikanujícího chování mezi žáky.

5.1 POPIS ZKOUMANÉHO VZORKU

Výzkumné šetření bylo prováděno v únoru 2014 na pěti základních školách:

Okres Plzeň – město: 21. ZŠ, Slovanská alej 2072/13

28. ZŠ, Rodinná 39

Okres Plzeň – sever: ZŠ a MŠ Všeruby, Všeruby 145

ZŠ a MŠ Chotíkov, Chotíkov 173

ZŠ a MŠ Město Touškov, Školní náměstí 296

Pro výzkum šikany v okrese Plzeň - sever bylo nutné oslovit více škol, jelikož jsou zde základní školy menší a počet dětí v jednotlivých třídách nedosahuje ani dvaceti.

Zkoumaný vzorek tvořilo 136 žáků ve věku 13 – 16 let. Z celkového počtu respondentů bylo 71 z okresu Plzeň – město a 65 z okresu Plzeň – sever. 51% dotazovaných žáků představovali chlapci a 49% dívky.

Jelikož počet studií zabývajících se touto tematikou je opravdu velký, nebylo rozlišováno u jednotlivých odpovědí pohlaví respondentů.

5.2 METODY VÝZKUMU

K šetření byl použit kvantitativní výzkum ve formě dotazníků s alternativami. Dotazníky byly zcela anonymní a obsahovaly 15 otázek, z toho 13 uzavřených a 2

polootevřené. Všichni respondenti ochotně spolupracovali a návratnost dotazníku byla 100%.

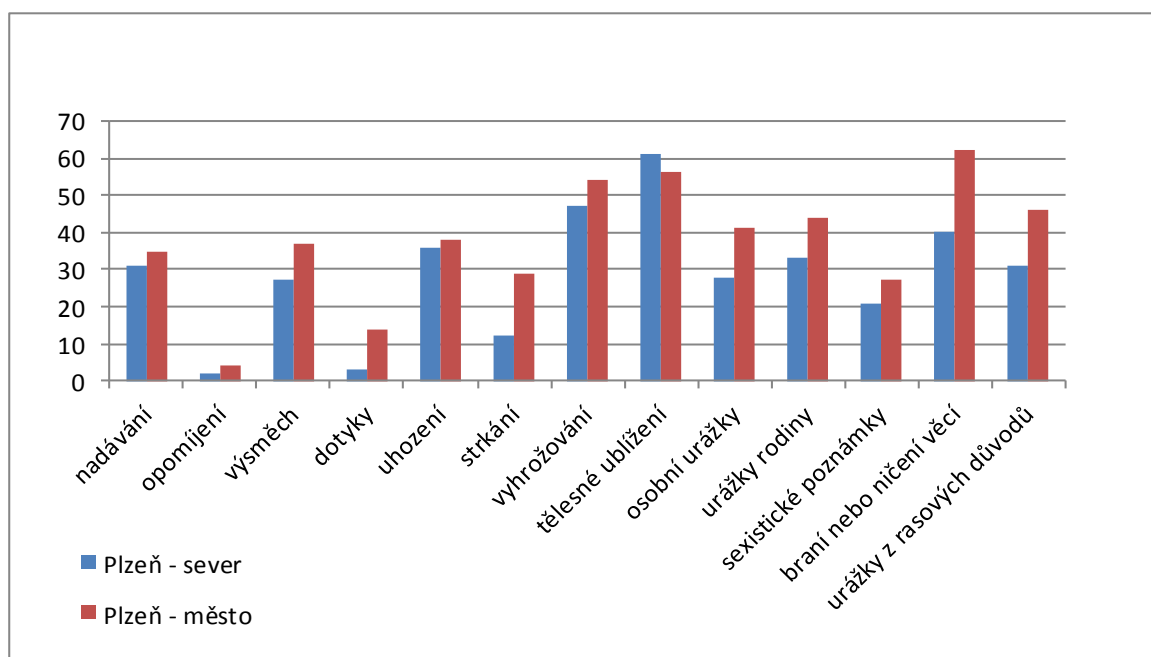
5.3 ANALÝZA A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

Úvodní otázkou jsme chtěli zjistit, jaké projevy chování děti považují za šikanování.

1. Které z následujících projevů považuješ za šikanování?

- nadávání
- opomíjení
- výsměch
- dotyky
- uhození
- strkání
- vyhrožování
- tělesné ublížení
- osobní urážky
- urážky rodiny
- sexistické poznámky na tvou adresu
- braní nebo ničení tvých věcí
- urážky z rasových důvodů

Graf č. 1: Projevy šikanování

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

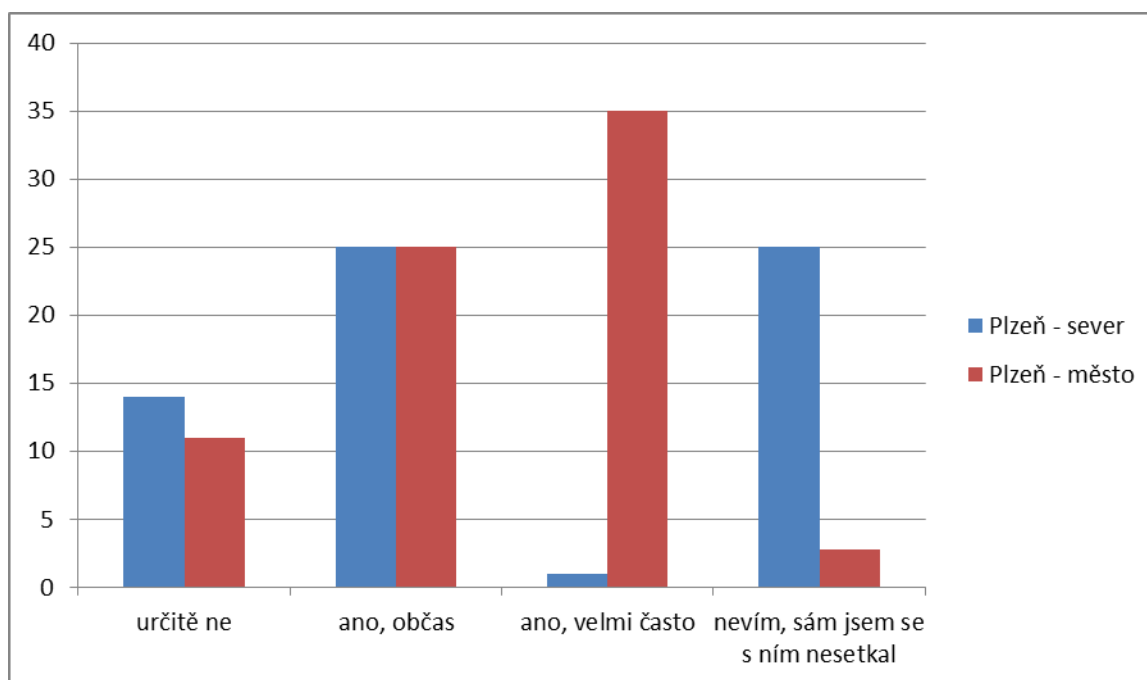
Žáci základních škol měli označit odpovědi, o kterých si myslí, že jsou projevy šikanování. Respondenti z okresu Plzeň – sever považují za nejzávažnější projevy šikany tělesné ublížení, vyhrožování a braní nebo ničení věcí. Děti ze škol v okrese Plzeň – město odpovídaly podobně. Na prvním místě uvedly braní nebo ničení věcí, dále tělesné ublížení a vyhrožování. Překvapilo mne, že žáci nepovažují za důležitý projev šikany možnost opomíjení.

V následující otázce jsme ptali se dětí na výskyt šikany v jejich škole.

2. Vyskytuje se šikanování ve vaší škole?

- určitě ne
- ano, občas
- ano, velmi často
- nevím, sám jsem se s ním nesetkal

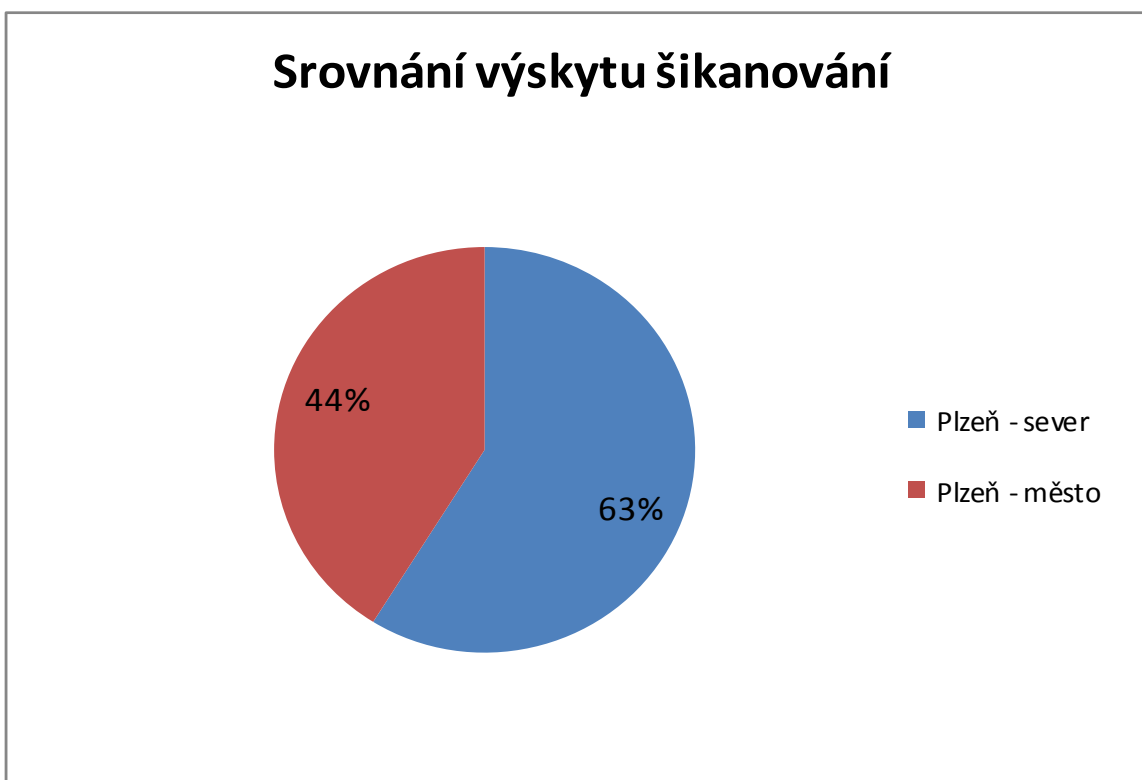
Graf č. 2: Výskyt šikany

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Na tuto otázku dotazovaní z obou okresů shodně odpovídali, že se šikana na jejich školách občas vyskytuje. Rapidně větší frekvence šikany je dle odpovědi ano, velmi často ve městě Plzeň. K potvrzení či vyvrácení tvrzení **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě**, jsem přihlížela na varianty odpovědí - ano, občas; ano, velmi často. Jednu z těchto odpovědí volilo 44% žáků ze ZŠ v okrese Plzeň – město a 63% žáků z okresu Plzeň – sever. Šetřením bylo zjištěno, že se šikana vyskytuje více na ZŠ na venkově, tudíž se v tomto případě tvrzení T1 nepotvrdilo. Výsledky výzkumu ukazují, že 22% z celkového počtu respondentů má s šikanou osobní zkušenost.

Graf č. 3: Srovnání výskytu šikanování 1

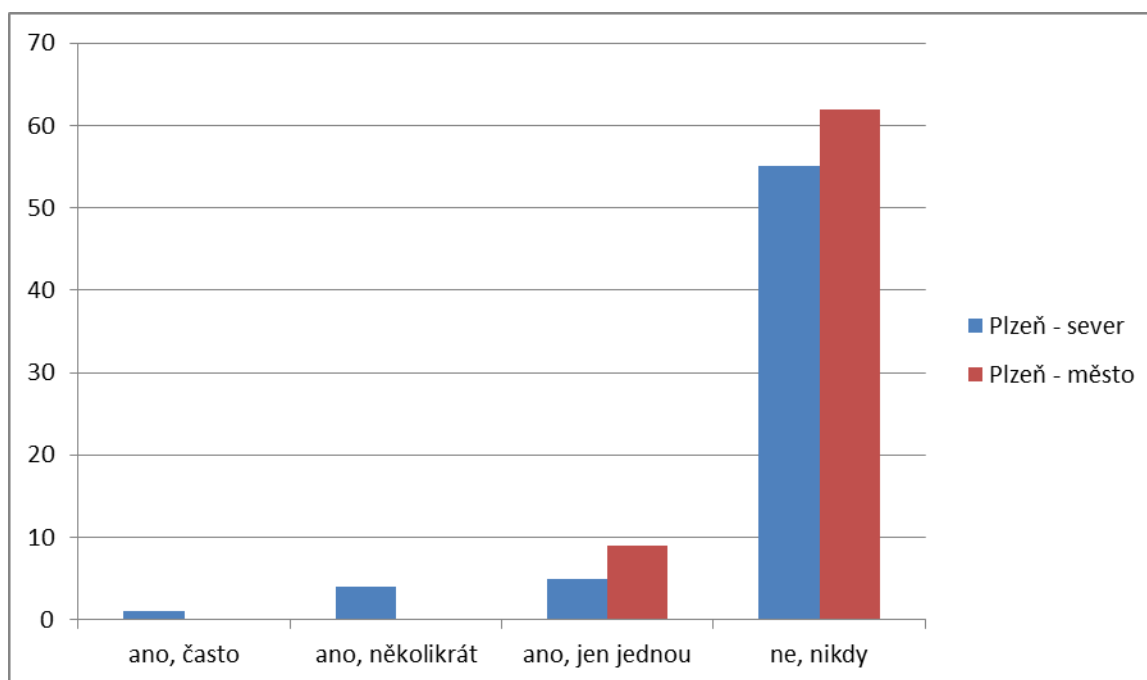
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Další otázkou jsme chtěli zjistit, zda děti ze strachu z šikanování někdy nešly do školy.

3. Nešel jsi do školy ze strachu, že budeš šikanován?

- ano, často
- ano, několikrát
- ano, jen jednou
- ne, nikdy

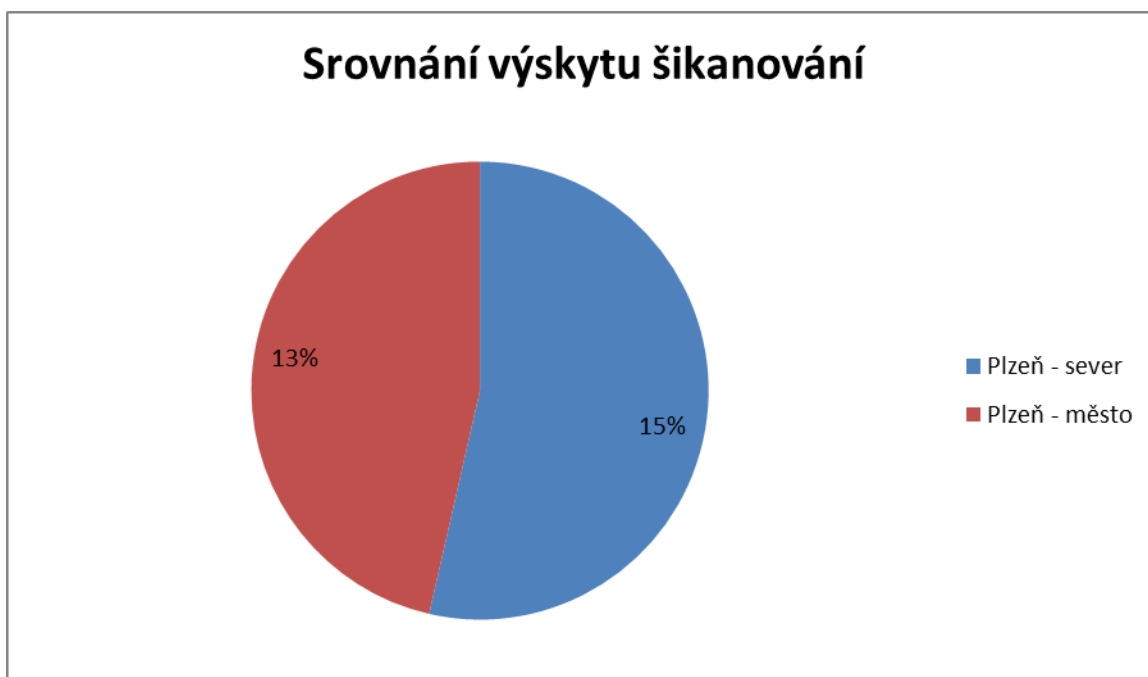
Graf č. 4: Strach ze šikanování

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Naprostá většina studentů z obou okresů odpověděla ne, nikdy. Za účelem potvrzení či vyvrácení tvrzení **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě**, jsem vybrala varianty odpovědí – ano, často; ano, několikrát; ano, jen jednou. Jednu z těchto odpovědí volilo 13% respondentů z okresu Plzeň – město a 15% z okresu Plzeň – sever. Opět jsem porovnála počty odpovědí z jednotlivých okresů a zjistila jsem, že děti z venkova se častěji bály jít do školy z důvodu, že by byly šikanované. Tvrzení T1 se tedy opět nepotvrdilo.

Graf č. 5: Srovnání výskytu šikanování 2

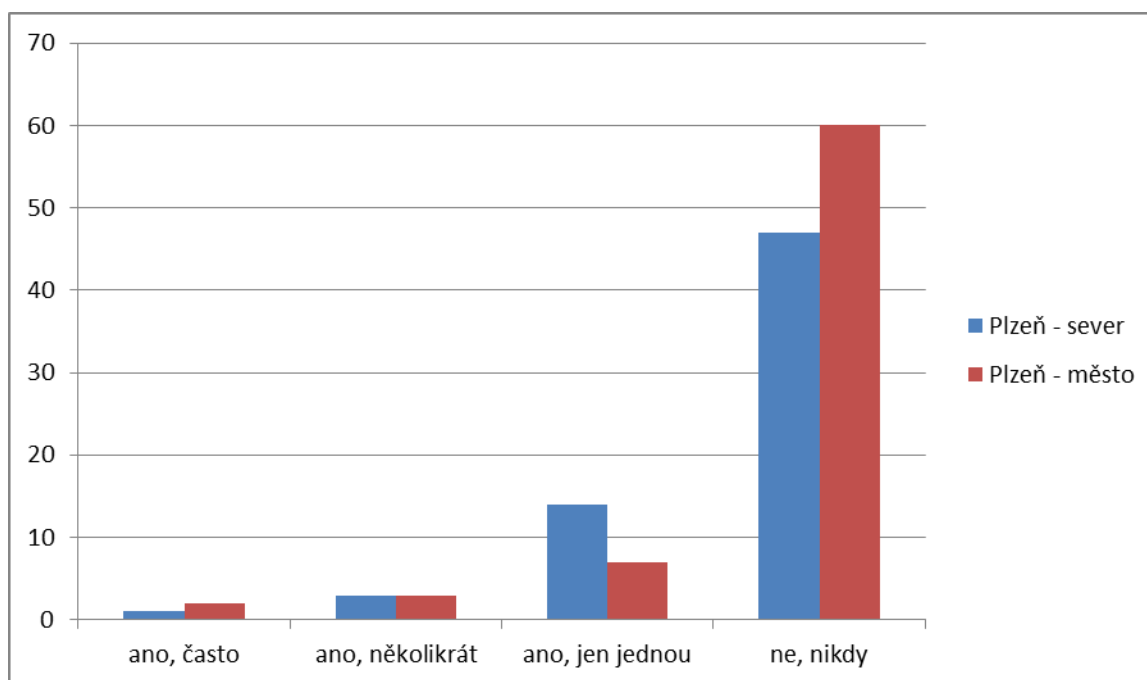
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

V další otázce jsme se ptali, zda mají respondenti s šikanou osobní zkušenost.

4. Byl jsi ty sám na této škole šikanován?

- ano, často
- ano, několikrát
- ano, jen jednou
- ne, nikdy

Graf č. 6: Osobní zkušenost respondentů s šikanou

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Žáci z obou okresů nejčastěji odpovídali, že nikdy šikanovaní nebyli. Touto otázkou jsem opět chtěla potvrdit či vyvrátit tvrzení **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě** a za tímto účelem jsem vybírala odpovědi ano. Výsledky žáků z obou okresů jsem porovnála a zjistila jsem, že 17% dotazovaných z okresu Plzeň – město má osobní zkušenost se šikanujícím chováním. Překvapilo mne, že z okresu Plzeň – sever takto odpovědělo 28% respondentů. Tvrzení T1 se opět nepotvrdilo.

Graf č. 7: Srovnání výskytu šikanování 3

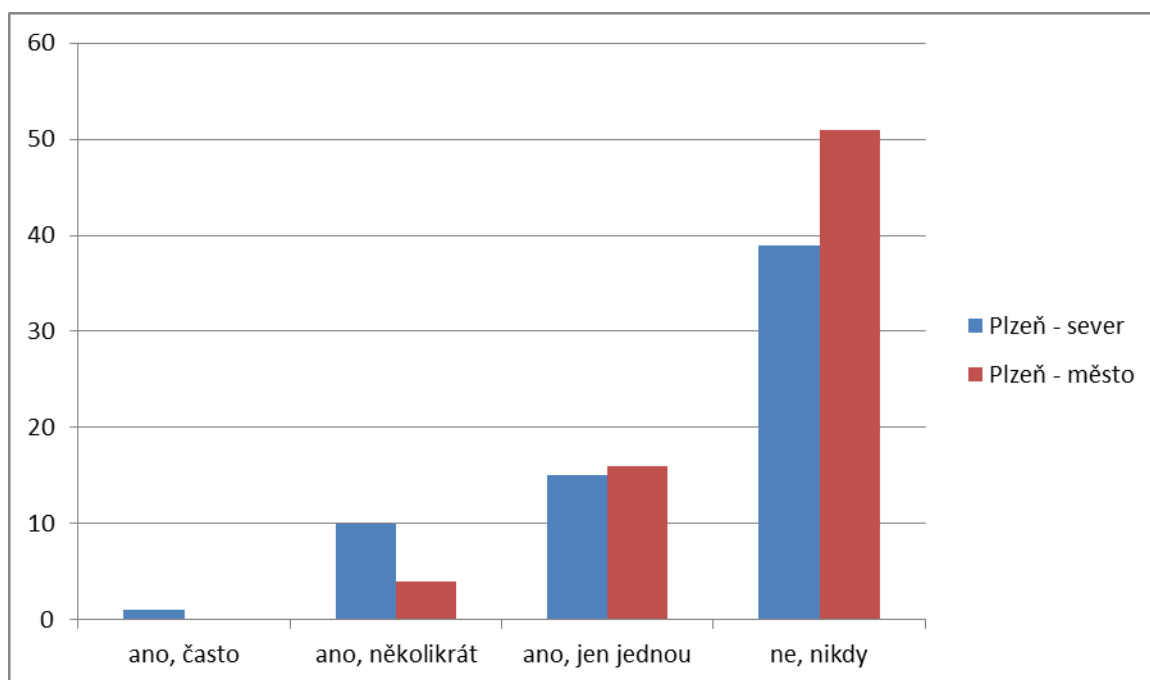
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Dále jsme chtěli zjistit, zda byly děti svědkem šikanování.

5. Byl jsi u toho, když někoho šikanovali?

- ano, často
- ano, několikrát
- ano, jen jednou
- ne, nikdy

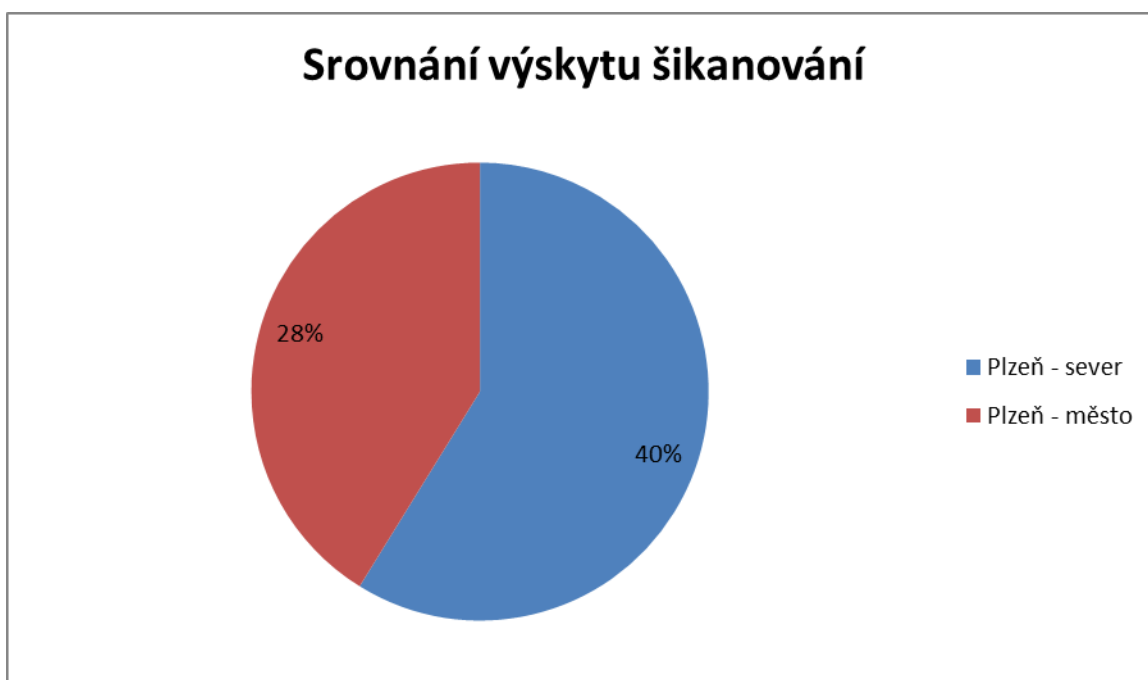
Graf č. 8: Svědectví šikany

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Na tuto otázku převážná většina žáků odpověděla ne, nikdy. Variantu – ano, jen jednou volili více děti z Plzně, zatímco variantu - ano, několikrát děti z venkova. Svědky šikany bylo 28% dotazovaných respondentů z okresu Plzeň – město a 40% dotazovaných z okresu Plzeň – sever. Tvrzení **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě**, nebylo potvrzeno.

Graf č. 9: Srovnání výskytu šikanování 4

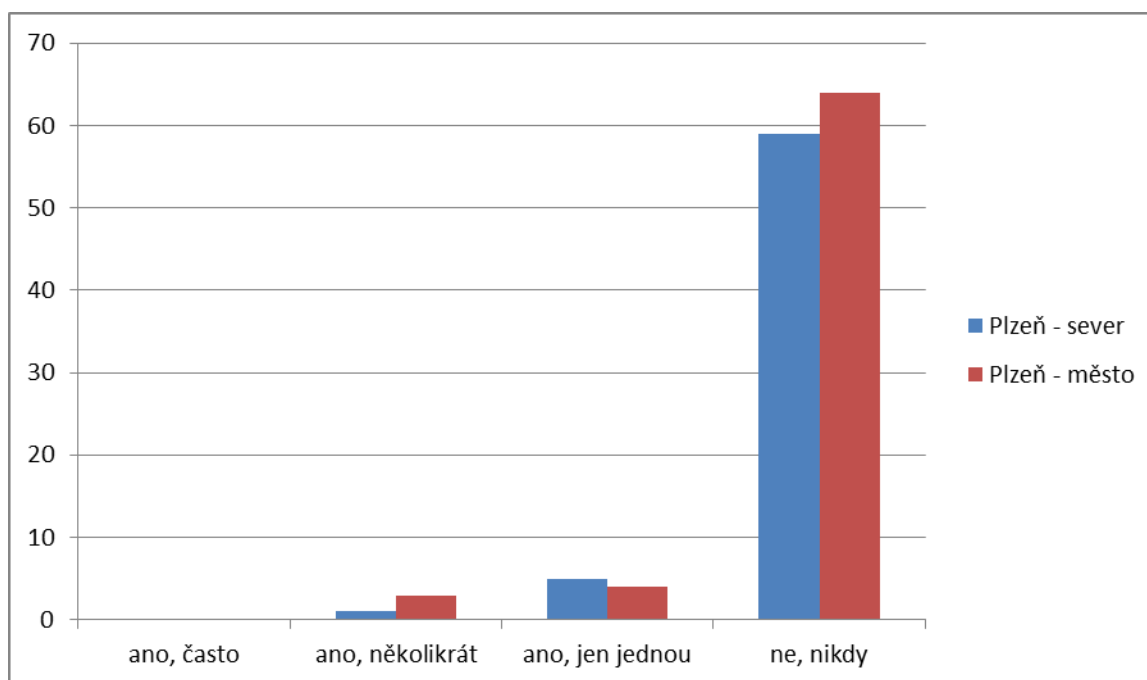
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

V následující otázce jsme chtěli zjistit, zda se sami respondenti někdy stali agresory.

6. Šikanoval jsi ty někdy někoho?

- ano, často
- ano, několikrát
- ano, jen jednou
- ne, nikdy

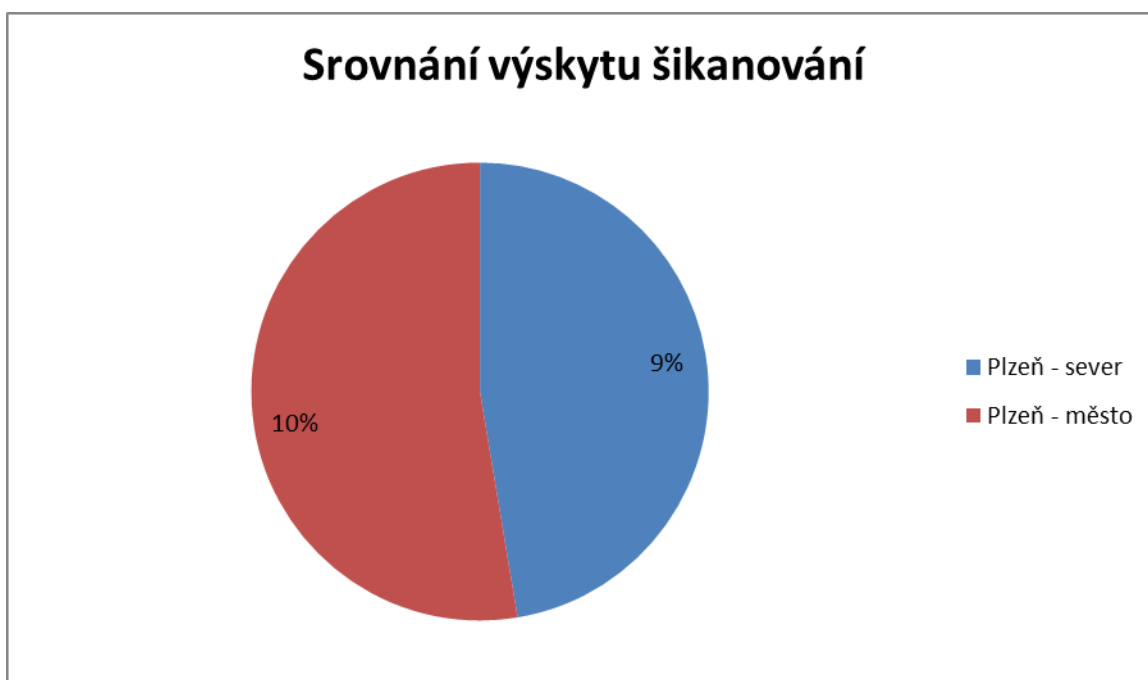
Graf č. 10: Respondenti v roli agresora

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Nejčastější odpovědí, na tuto otázku, byla odpověď ne, nikdy. Variantu odpovědi – ano, často, nevolil nikdo z dotazovaných respondentů. Abych potvrdila či vyvrátila tvrzení **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě**, vybrala jsem odpovědi – ano a počty odpovědí porovnála. Výsledky ukazují, že 10% žáků ze škol v okrese Plzeň – město a 9% žáků ze škol v okrese Plzeň – sever někdy šikanovalo své spolužáky. Lze vyvodit, že se v tomto případě šikana nepatrně více vyskytuje ve velkém městě, což potvrzuje tvrzení T1.

Graf č. 11: Srovnání výskytu šikanování 5

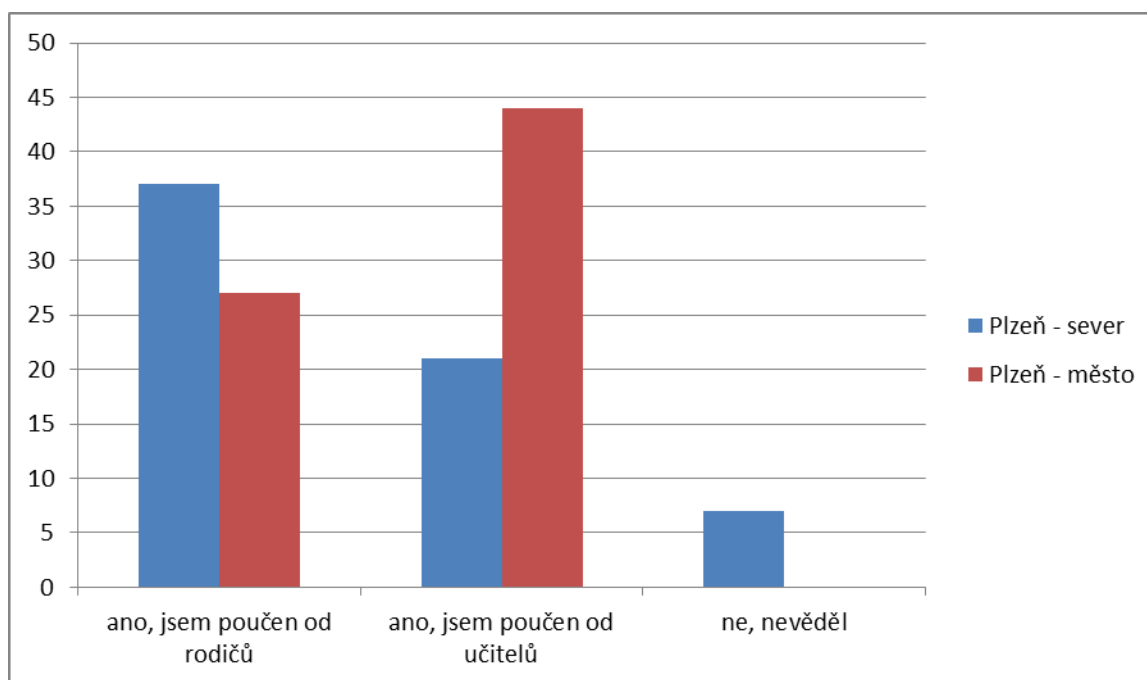
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Dále nás zajímalo, jestli by si děti věděly rady, pokud by se staly obětí šikany.

7. Kdybys byl někdy šikanován, věděl bys, co máš dělat?

- ano, jsem poučen od rodičů
- ano, jsem poučen od učitelů
- ne, nevěděl

Graf č. 12: Ohlášení šikany

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Naprostá většina respondentů z okresu Plzeň – město (100%) a Plzeň – sever (89%) odpověděla ano. V případě, že by byli žáci šikanováni, věděli by, jak tuto situaci řešit. Jsou poučeni buď od svých rodičů, nebo od učitelů. Informovanost dětí o šikaně je pravděpodobně menší na venkově, jelikož 7 z dotazovaných dětí z okresu Plzeň - sever by si s tímto problémem nevědělo rady.

Graf č. 13: Srovnání výskytu šikanování 6

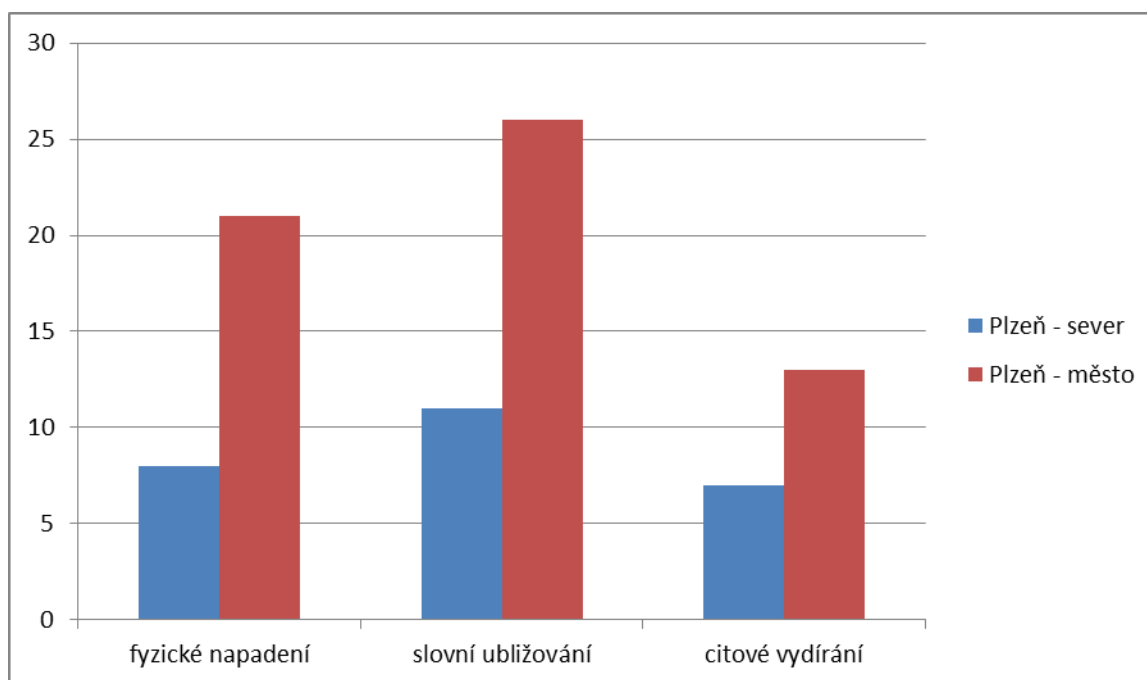
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

V následujících dotazech zjišťujeme, s jakou formou šikanování se respondenti nejčastěji setkali a z jakých forem šikany měli strach.

8. Pokud jsi na 2. otázku odpověděl ano, označ, jakým nejčastějším způsobem k šikanování dochází.

- fyzické napadení
- slovní ubližování
- citové vydírání

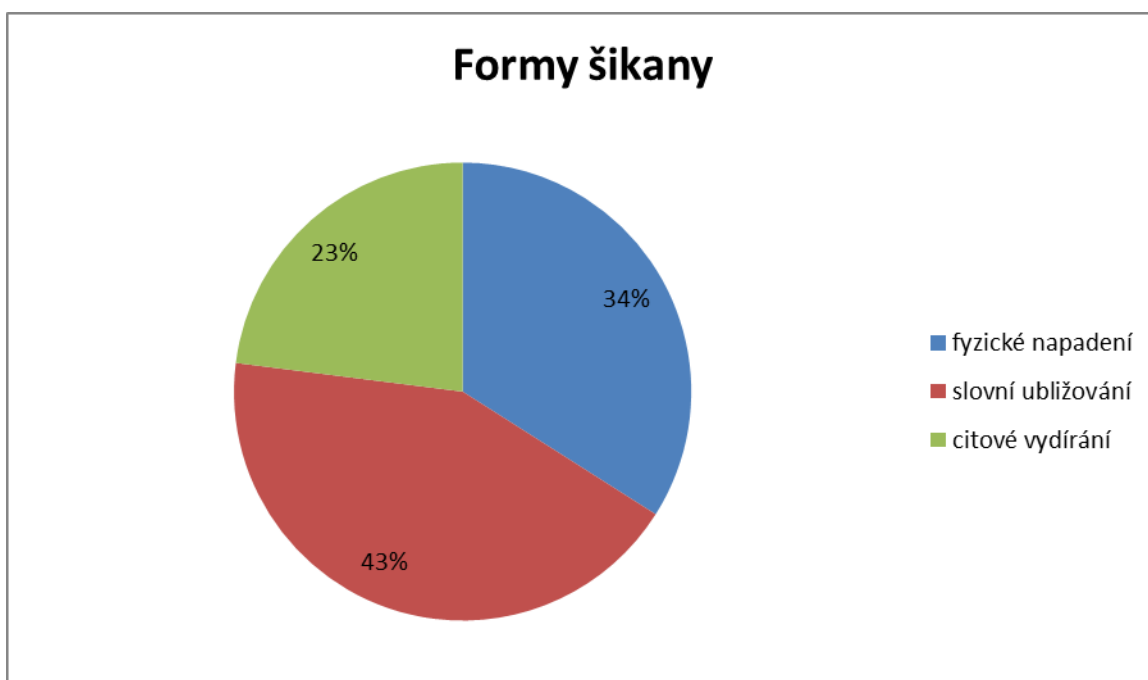
Graf č. 14: Nejčastější způsob šikanování v daných školách

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Výsledky ukazují, že velmi častými formami šikanování jsou všechny z uvedených možností. 43% žáků z obou okresů uvádí jako nejčastější formu šikany slovní ubližování, dalších 34% fyzické napadení a 23% ze všech dotazovaných respondentů citové vydírání. Za tímto účelem jsem stanovila tvrzení **T2: Šikanování nejčastěji probíhá formou fyzické agrese**, které bylo v tomto případě vyvráceno.

Graf č. 15: Formy šikany 1

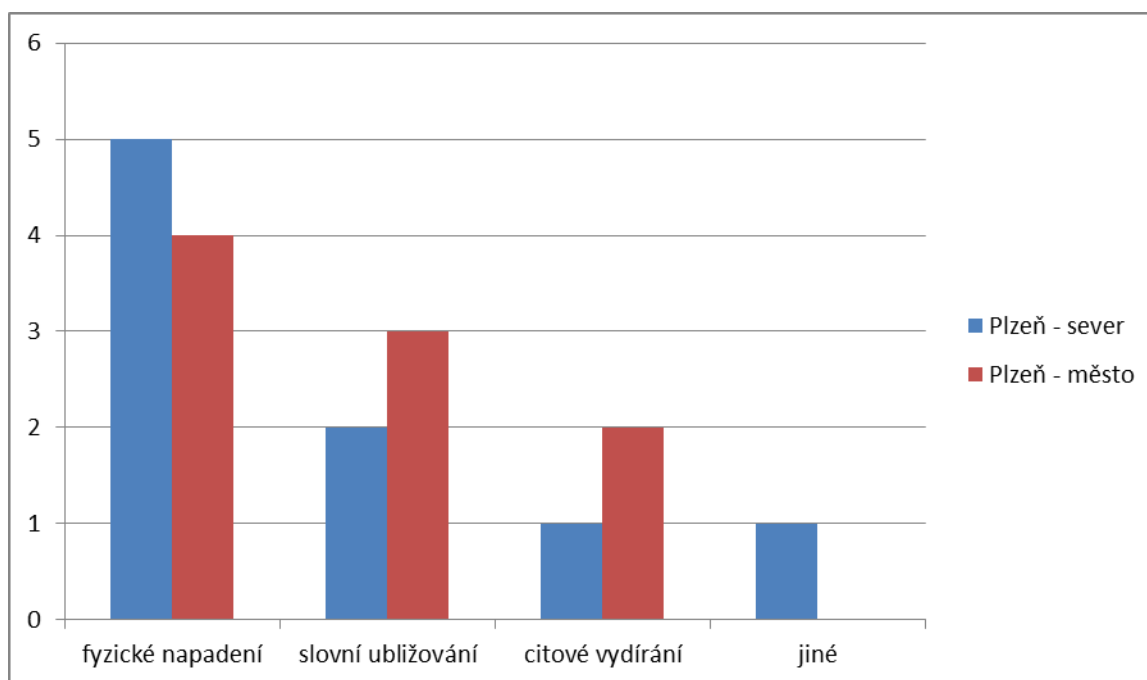

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

9. Pokud jsi na 3. otázku odpověděl ano, označ, z čeho jsi měl strach?

- fyzické napadení
- slovní ubližování
- citové vydírání
- jiné

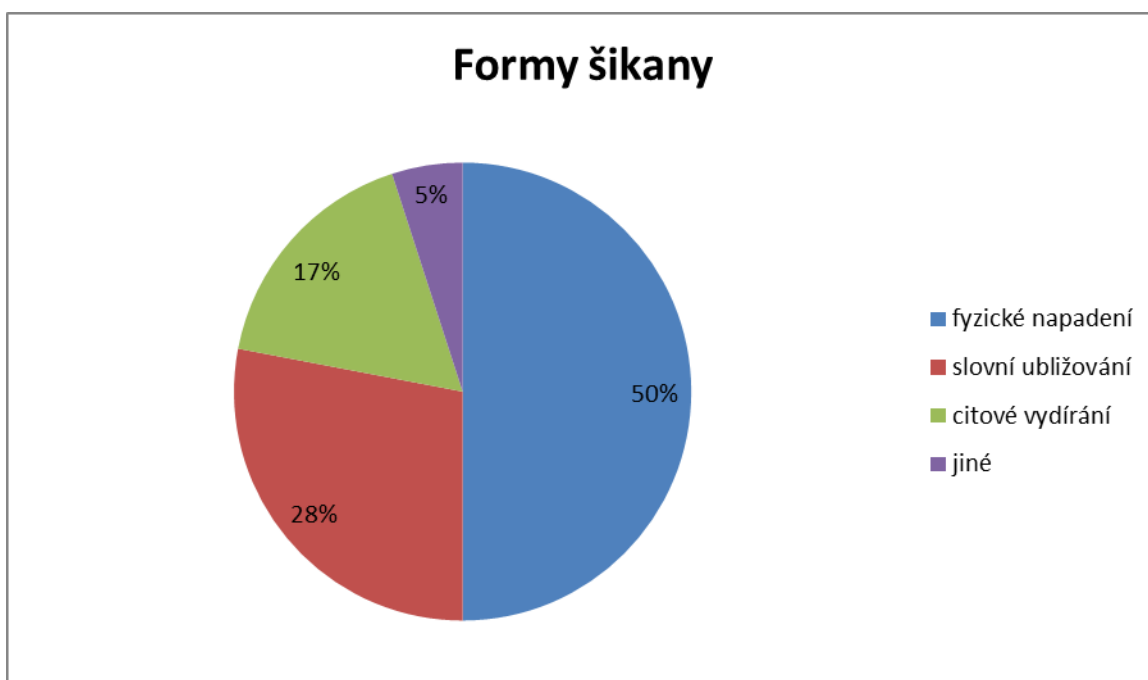
Graf č. 16: Důvody, proč se respondenti báli jít do školy

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Žáci, kteří ze strachu z šikany nešli do školy, se nejčastěji báli fyzického napadení, což uvedlo 50% z nich. Dalších 28% z dotazovaných respondentů mělo obavy ze slovního ubližování, 17% z citového vydírání a 5% z nich uvedlo jiný důvod. Tvrzení **T2: Šikanování nejčastěji probíhá formou fyzické agrese**, bylo v tomto případě potvrzeno.

Graf č. 17: Formy šikany 2

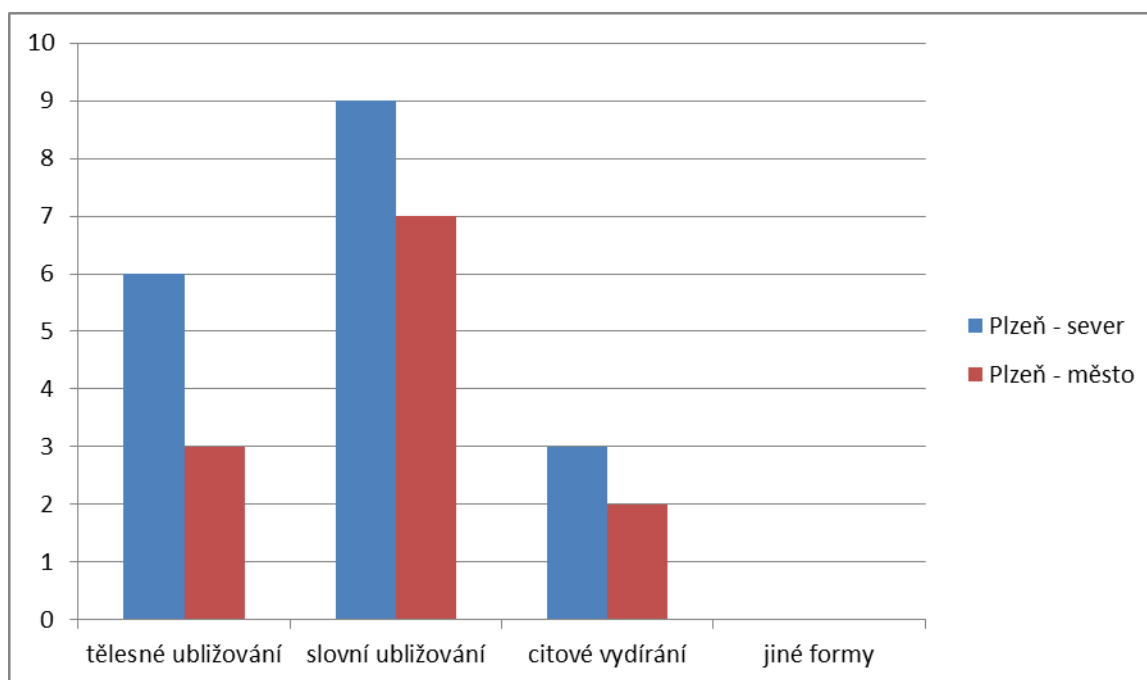
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Na následující otázky odpovídaly pouze ty děti, které byly šikanovány.

10. Šikanování bylo:

- tělesné ubližování
- slovní ubližování
- citové vydírání
- jiné formy

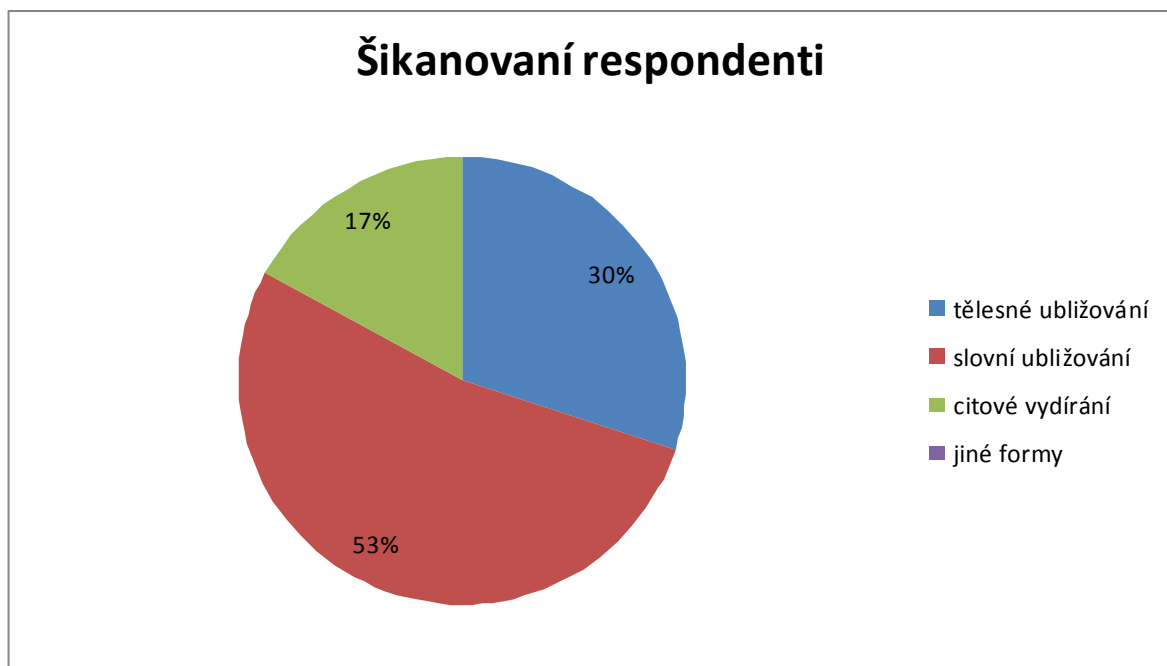
Graf č. 18: Formy šikany

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Většina šikanovaných žáků z okresu Plzeň – město i Plzeň – sever uvedla, že jim bylo ubližováno slovně. S touto formou šikany se setkalo 53% z nich. Výsledky ukázaly, že další nejčastější formou šikany bylo tělesné ubližování, což uvedlo 30% respondentů. 17% šikanovaných žáků se setkalo s citovým vydíráním. Stanovené tvrzení **T2: Šikanování nejčastěji probíhá formou fyzické agrese**, bylo vyvráceno.

Graf č. 19: Šikanovaní respondenti 1

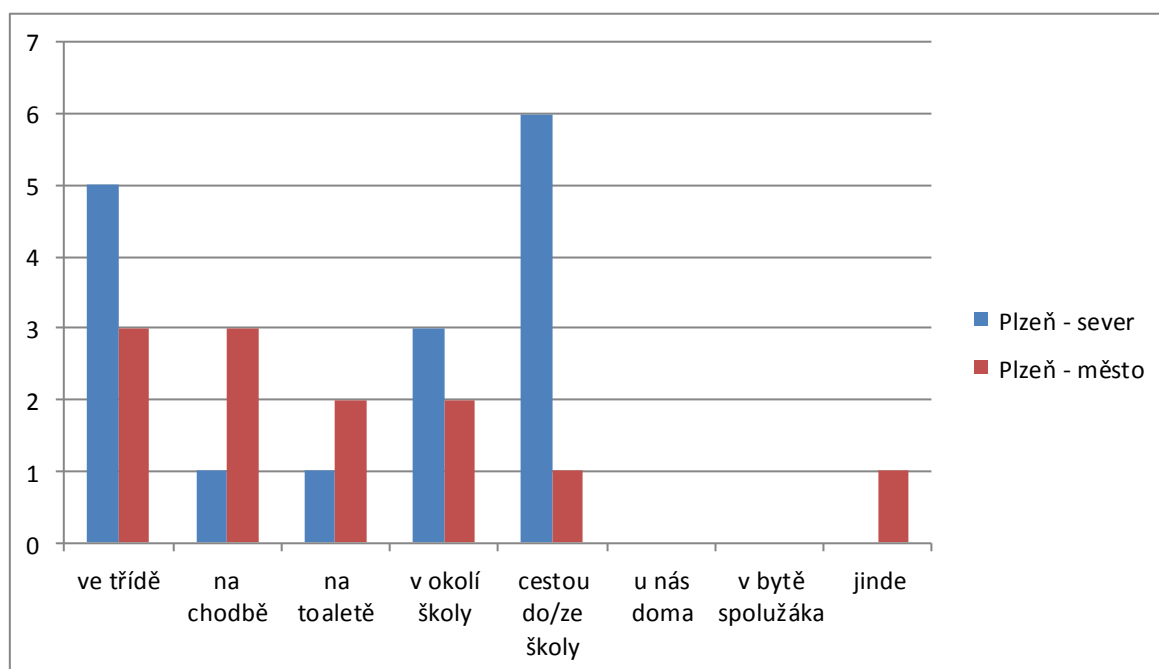

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

11. K šikanování došlo:

- ve třídě
- na chodbě
- na toaletě
- v okolí školy
- cestou do nebo ze školy
- u nás doma
- v bytě spolužáka
- jinde

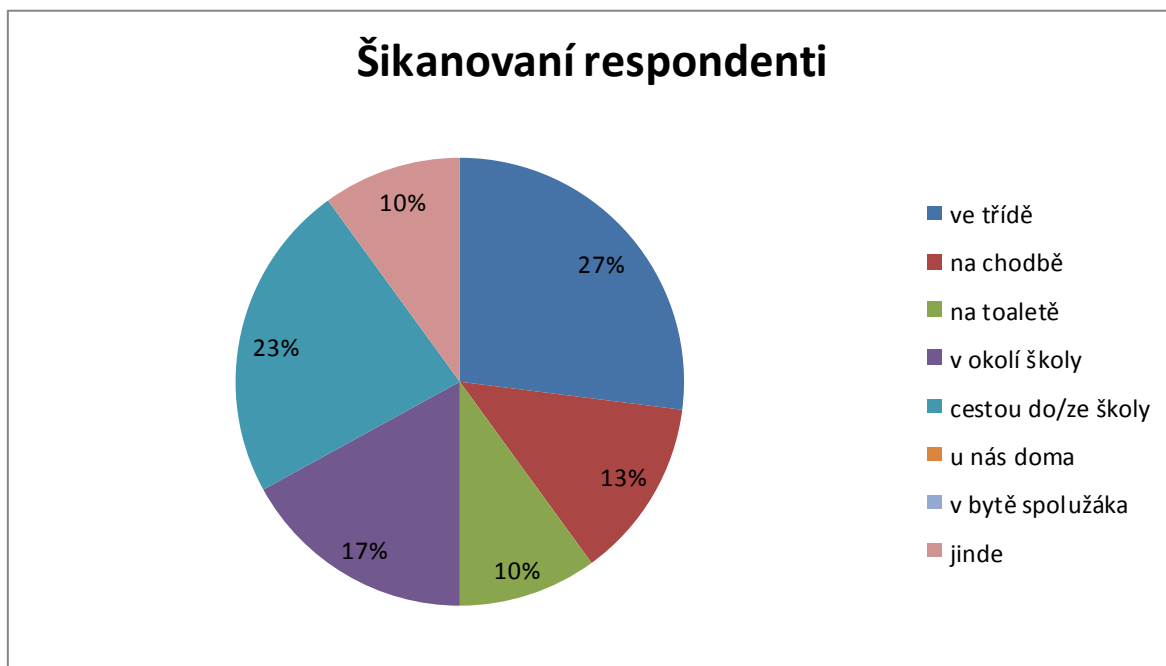
Graf č. 20: Místa šikanování

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Šikanování žáci z okresu Plzeň – sever nejčastěji označili variantu odpovědi – ve třídě; cestou do/ze školy. Respondenti z okresu Plzeň- město nejčastěji volili odpověď ve třídě a na chodbě. Z výsledků vyplývá, že nejčastější odpovědí respondentů z obou okresů byla varianta odpovědi – ve třídě. Lze tedy říci, že šikana ve většině případů probíhá na půdě školy. Zajímavé je, že žádné z dotazovaných dětí neoznačilo jako místo šikanování svůj domov a bydliště spolužáka.

Graf č. 21: Šikanování respondenti 2

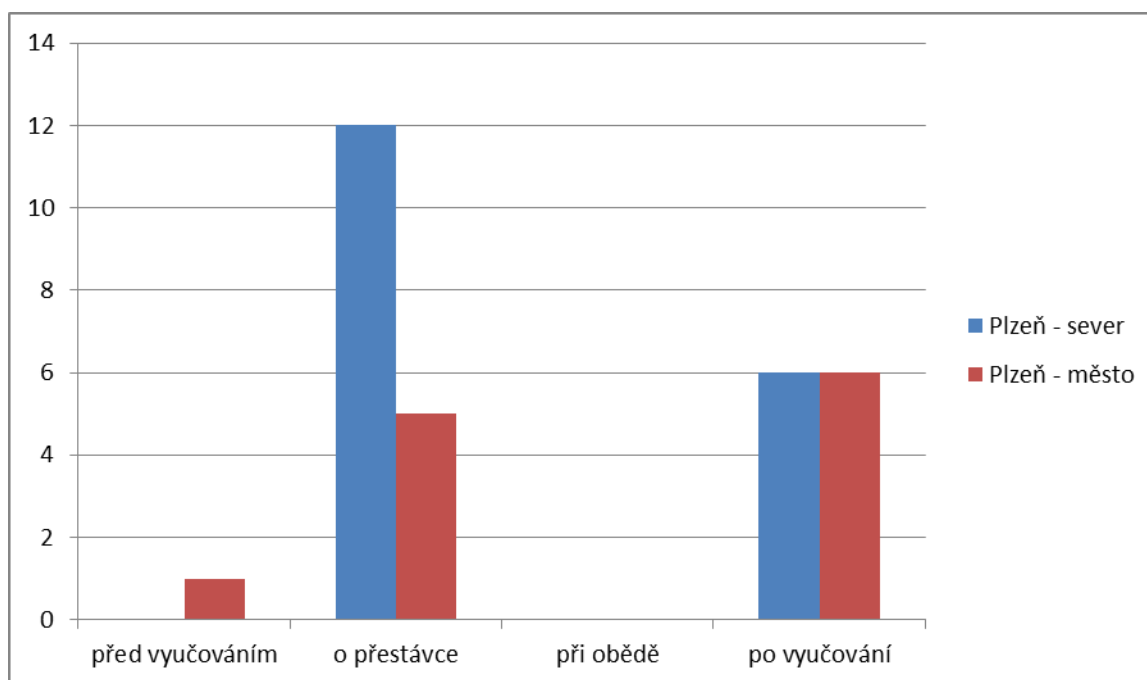

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

12. Nejčastěji se šikanování stalo:

- před vyučováním
- o přestávce
- při obědě
- po vyučování

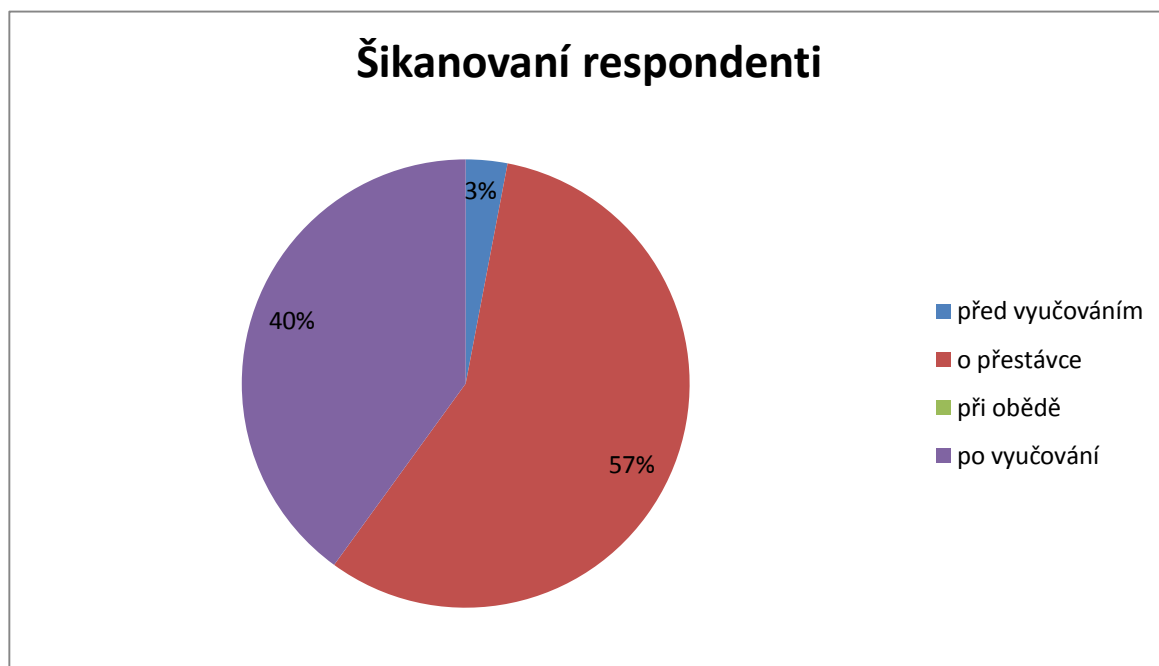
Graf č. 22: Doba, kdy šikanování probíhalo

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

U této otázky volili žáci z okresu Plzeň – sever více odpověď o přestávce, zatímco žáci z okresu Plzeň – město, odpověď po vyučování. Výsledky ukazují, že většina všech šikanovaných respondentů uvádí, že šikana nejčastěji probíhala o přestávce a po vyučování. Variantu odpovědi – o přestávce volilo 57% žáků a variantu odpovědi – po vyučování 40%.

Graf č. 23: Šikanování respondenti 3

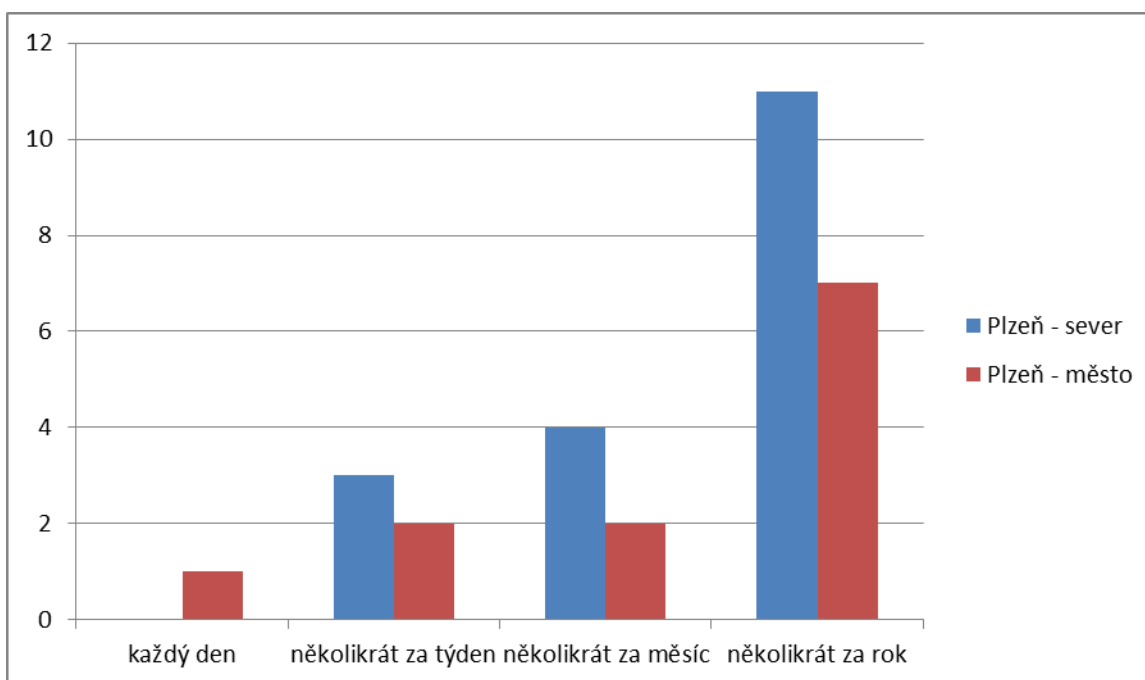

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

13. Jak často jsi šikanován?

- každý den
- několikrát za týden
- několikrát za měsíc
- několikrát za rok

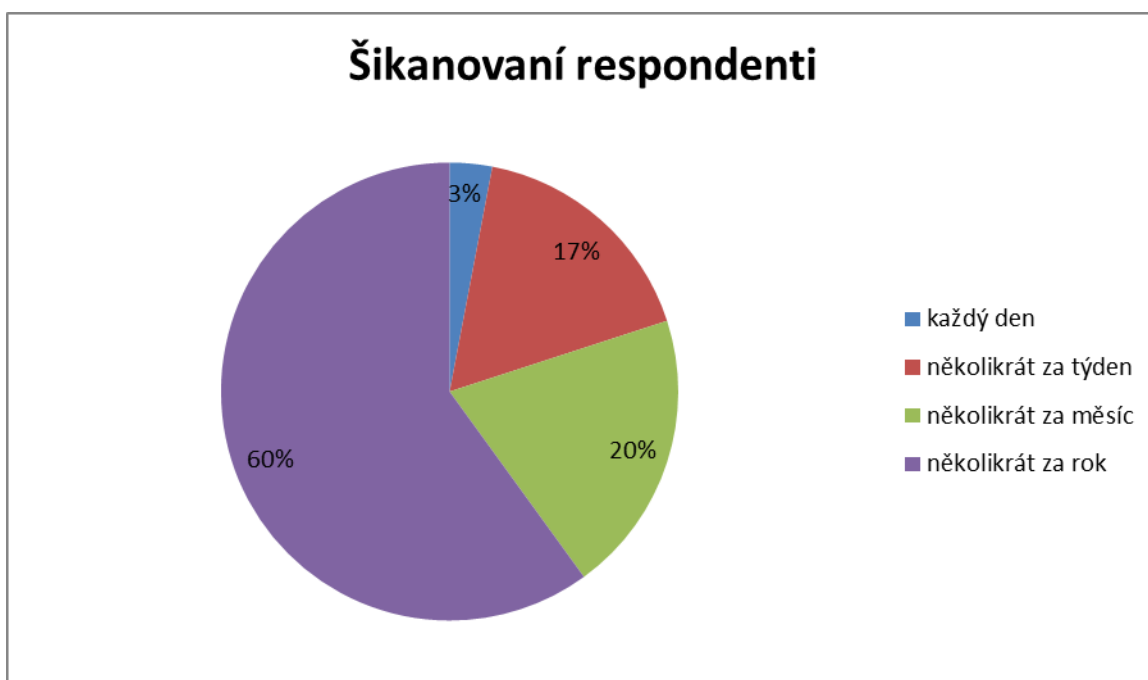
Graf č. 24: Jak často šikanování probíhalo

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Nejfrekventovanější odpovědí šikanovaných žáků byla varianta několikrát za rok. Mezi tyto respondenty, jsem zahrnula i ty, kteří byli šikanováni pouze jednou. 3% dotazovaných žáků z obou okresů uvedlo, že jsou šikanováni každý den.

Graf č. 25: Šikanovaní respondenti 4

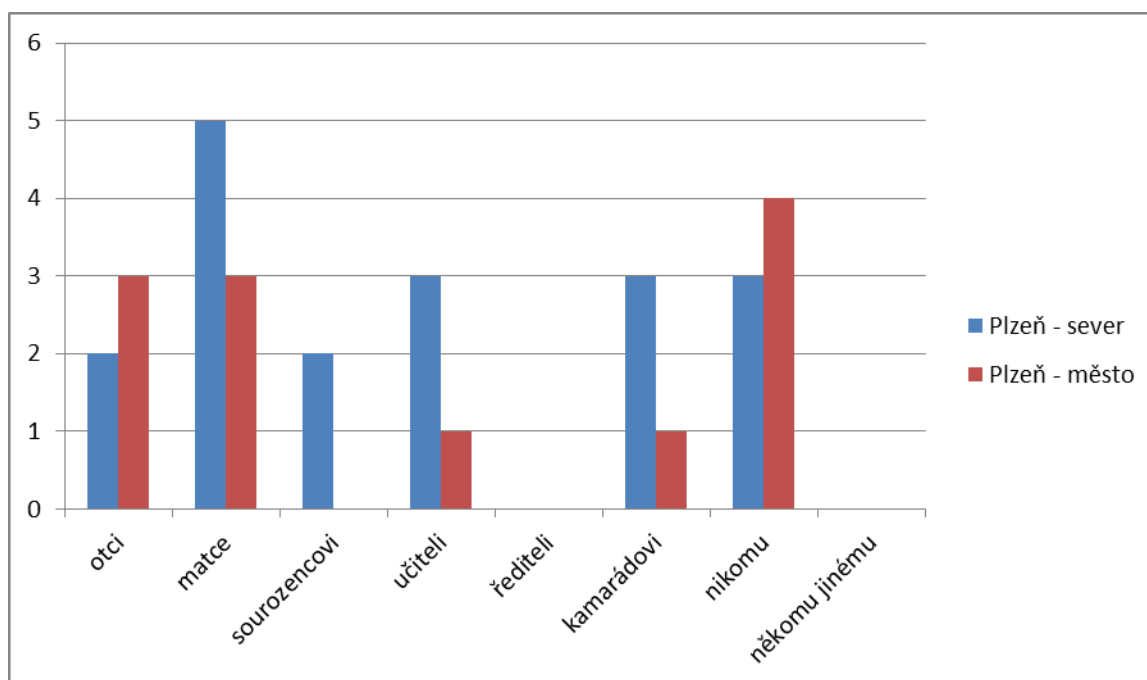

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

14. Komu jsi o šikanování řekl?

- otci
- matce
- sourozencovi
- učiteli
- řediteli
- kamarádovi
- nikomu
- někomu jinému

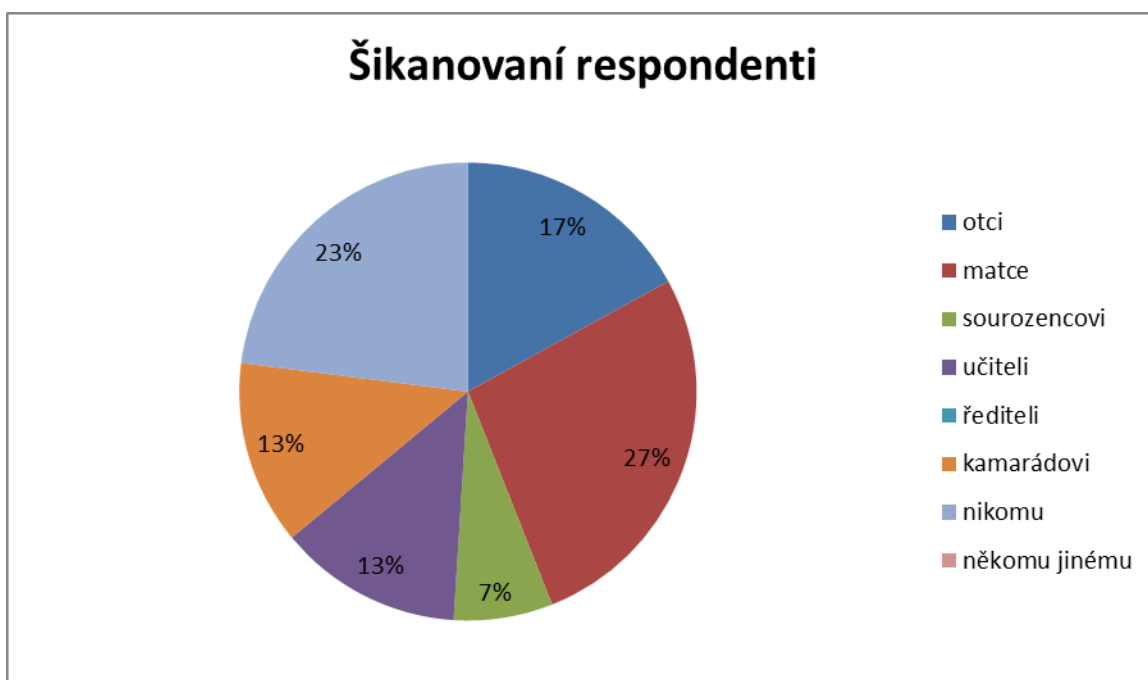
Graf č. 26: Osoba, které se respondenti s šikanováním svěřili

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Výsledky ukazují, že šikanované děti z okresu Plzeň – sever se nejčastěji s tímto problémem svěřily matce, učitelé, kamarádovi nebo nikomu. Děti z okresu Plzeň – město překvapivě nejčastěji volily odpověď nikomu, což je velmi smutné. Matce se svěřilo 27% a otci 17% šikanovaných dětí. Z celkového počtu šikanovaných respondentů se 23% se svým problémem nikomu nesvěřilo.

Graf č. 27: Šikanování respondenti 5

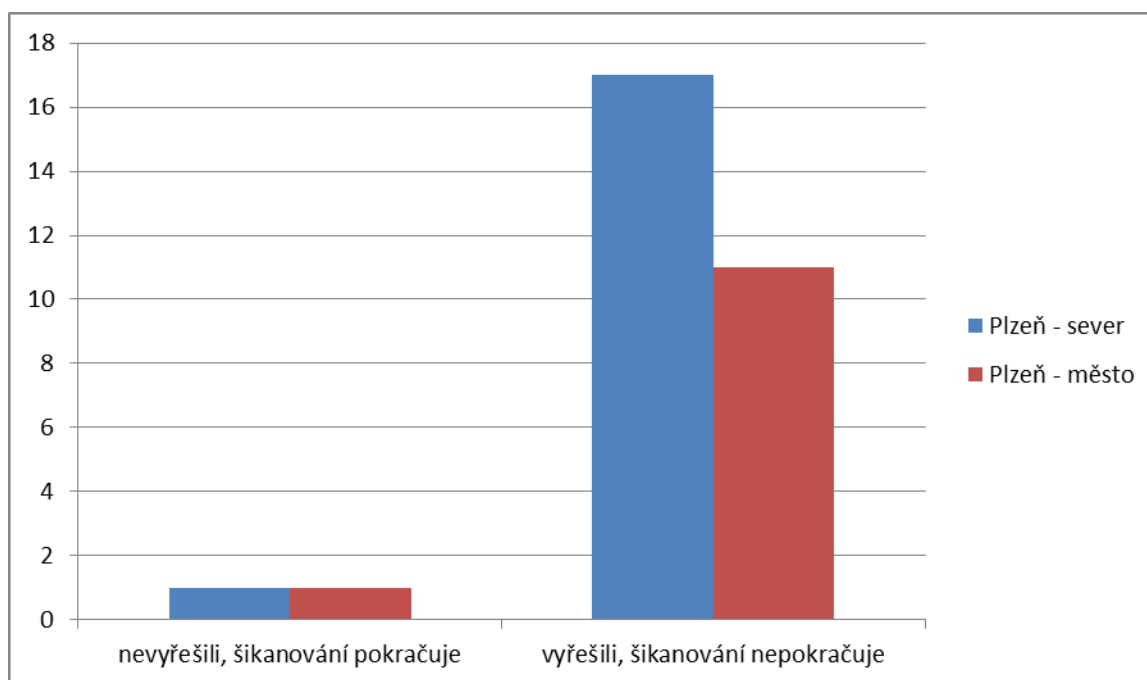
Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

V poslední otázce bylo zjišťováno, zda se šikanování nějakým způsobem vyřešilo.

15. Bylo šikanování vyřešeno?

- nevyřešeno, šikanování pokračuje
- vyřešeno, šikanování nepokračuje

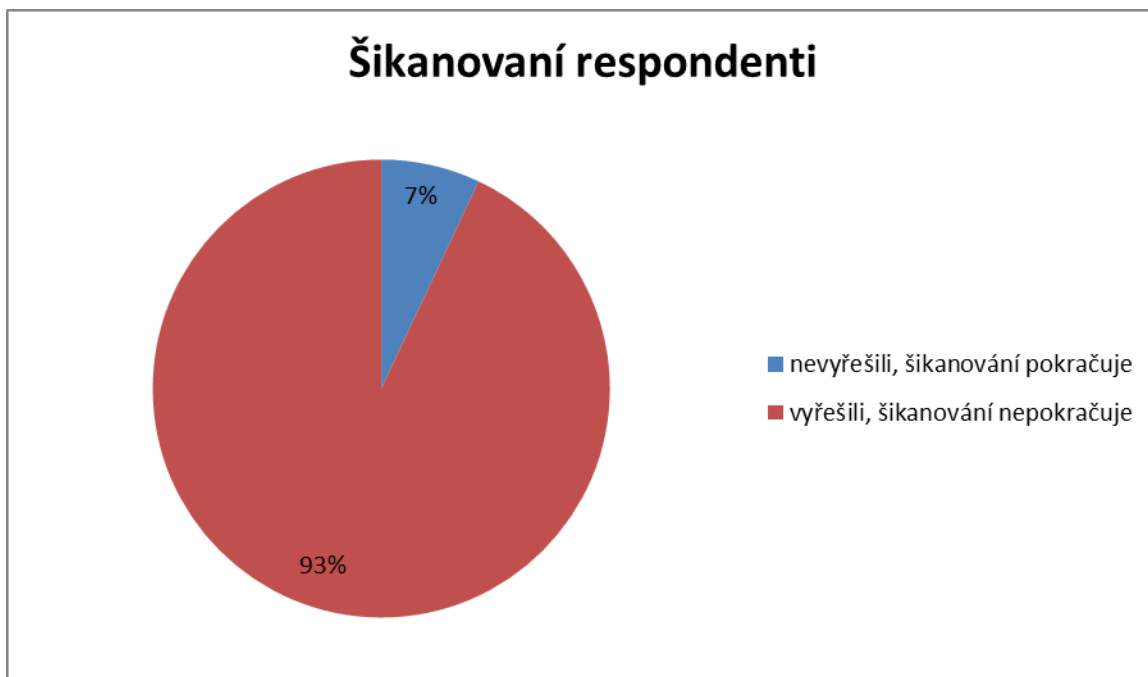
Graf č. 28: Vyřešení šikanování

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

U naprosté většiny šikanovaných dětí z obou okresů se tento problém vyřešil a šikanování nepokračuje. I nadále je šikanováno 7% respondentů (což z každého okresu představuje jedno dítě) z celkového počtu šikanovaných.

Graf č. 29: Šikanování respondenti 6

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala agresivitou a problematikou šikany na základních školách. V úvodu teoretické části jsem vysvětlila pojmy agrese a agresivita. Chtěla jsem přiblížit příčiny a druhy agrese, neboť agrese s šikanou neodmyslitelně souvisí. Vlastní práce pojednává o šikanujícím chování ve školním prostředí. Snažila jsem se shrnout poznatky o příčinách a vývoji šikany, dále o typologii jejích aktérů, ale i poukázat na novodobý problém šikanování – kyberšikanu. Chtěla jsem také poukázat na možné způsoby vyšetřování šikany, ale především na důležitost prevence tohoto patologického chování.

V praktické části bakalářské práce jsem zkoumala výskyt šikany na základních školách. Chtěla jsem porovnat, zda se šikana více vyskytuje na ZŠ ve velkém městě nebo na ZŠ na venkově. K tomuto účelu jsem použila kvantitativní výzkum v podobě anonymního dotazníkového šetření. Respondenty byli žáci 8. tříd, kteří semnou ochotně spolupracovali.

Cílem výzkumu bylo potvrzení či vyvrácení tvrzení: **T1: Šikana se vyskytuje více na ZŠ ve velkoměstě**, které bylo výsledky šetření vyvráceno. Dále jsem chtěla zjistit, jaká forma šikanování mezi žáky převládá. Za tímto účelem jsem stanovila tvrzení **T2: Šikanování nejčastěji probíhá formou fyzické agrese**, které bylo převážně vyvráceno.

Z šetření vyplývá, že se šikanující chování vyskytuje jak na ZŠ ve velkoměstech, tak na menších ZŠ na venkově. Šikana nejčastěji probíhá formou slovního ubližování a to na půdě školy v době přestávky. Nejčastějším místem šikany je školní třída. Z výzkumu mimo jiné vyplývá, že za nejzávažnější projevy šikanování děti považují tělesné ublížení, vyhrožování a braní či ničení osobních věcí.

Než jsem tuto práci začala psát, domnívala jsem se, že toho o problematice šikany vím mnoho. Nikdy by mne však nenapadlo, jak častý tento jev ve skutečnosti je. Šikanování se netýká jen škol ve velkých městech, ale i malých škol na vesnicích.

Při mém výzkumu na základních školách jsem využila možnosti osobních konzultací s řediteli škol, kteří mě obeznámili s jejich opatřeními, bojujícími proti šikaně. Ve většině případů do škol pravidelně docházejí metodici prevence, kteří s dětmi diskutují na téma šikanování. Některé školní třídy také pravidelně dojíždějí do speciálně - pedagogických center (SPC), kde ve skupinkách pracují na utužování pozitivních vztahů v třídním kolektivu. V rámci výzkumu šikany na ZŠ v Městě Touškov,

jsem byla ředitelkou školy seznámena s jejich strategií pro prevenci kyberšikany, která mne velice zaujala. Jedna z třídních učitelek si založila osobní účet na sociální síti a „přidala si mezi své přátele“ žáky ze školy. Tímto způsobem měla pod kontrolou jejich aktivity na již zmiňované sociální síti a mohla tak včas odhalit a podchytit vznikající kyberšikanu.

Jelikož je šikana záležitostí celé skupiny, což jsou jak žáci zúčastnění, tak i nezúčastnění, ale i pedagogický sbor a rodiny aktérů šikany, měl by být takto obezřetný každý z nich.

Všechny mnou oslovené školy však vstřícné k výzkumu šikany nebyly. Několik z nich razantně odmítlo šetření na toto téma, proto se domnívám, že právě na těchto školách se šikanující chování vyskytuje, ale aby tyto školy neutrpěly na pověsti, rozhodly se na mém výzkumu nespolupracovat.

Proti šikaně není nikdo imunní. Agresivní chování je zakořeněné v každém člověku a záleží na mnoha faktorech, do jaké míry se u něj rozvine.

Šikanování ve školním prostředí není ničím novým – bylo, je a lze očekávat, že i v budoucnosti se s ním budeme stále setkávat. Proto jediným řešením a zároveň obranou proti tomuto nežádoucímu chování je včasná prevence pro děti od nejútlejšího věku a neustálé zdokonalování primárních preventivních programů a znalostí v oblasti šikanujícího chování.

RESUMÉ

Šikana na základních školách je dlouhodobě diskutovaným tématem. Základní škola je pravděpodobně místem, kde se s šikanou v pravém slova smyslu můžeme setkat poprvé, proto jsem si toto téma vybrala pro svou bakalářskou práci.

V úvodu teoretické části práce jsem chtěla vysvětlit pojmy agrese a agresivita. Chtěla jsem objasnit příčiny a druhy agresivního chování. Hlavní část bakalářské práce pojednává o šikaně ve školním prostředí. Snažila jsem se shrnout poznatky o příčinách a vývoji šikany, ale také o typologii jejích aktérů. Dále jsem popsala možné způsoby vyšetřování a možnosti prevence šikanujícího chování.

V praktické části práce jsem porovnávala výskyt šikany na základních školách ve velkém městě a na venkově. Byla jsem přesvědčená o tom, že výskyt šikany je větší ve velkém městě. Výsledky šetření můj předpoklad vyvrátily. Zkoumala jsem také, s jakou formou agrese se šikanované děti nejčastěji setkávají. Mé tvrzení, že šikanování probíhá nejčastěji formou fyzické agrese, se též nepotvrdilo.

ABSTRACT

The bullying in the primary schools is a long term discussed topic. The primary school is probably a place, where we can see for the first time the right meaning of the bullying. It is the reason, why I chose this topic for my bachelor thesis.

Preliminary of the theoretical part I want to clear the term aggression and aggressiveness. I would like to clear the causes and types of the aggressive behavior. The main part of my bachelor writing deals and discusses the bullying at the school-environment. I endeavored to close my findings about the root causes and progression of the bullying and also describe the involved person's typology. Furthermore I have described different kinds of investigation and the precautions of the bully-behavior.

In the practical part I draw a comparison the occurrence of the bully-behavior at the primary schools in the big city and in the country. I was in the conviction that the occurrence of the bully-behavior is more frequented in the city. The results of my investigation have refuted my expectation. I have also recognized, what kind of aggression befalls the children most frequently. My assertion – that the bullying happens mainly in a way of physical cruelty – also cannot be confirmed.

REFERENČNÍ SEZNAM

FIELDOVÁ, M. Evelyn. Jak se bránit šikaně. Praktický rádce pro děti, rodiče i učitele. Praha: Ikar, 2009. ISBN 978-80-249-1176-2

KOCUROVÁ, Marie. *Agresivita a šikanování*. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 2002. ISBN 80-7020-101-0

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 2 vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7367-014-3

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách. Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1

LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2

MALACH, Josef. *Teorie metodiky výchovy*. Praha: UNIVERZITA Jana Amose Komenského s.r.o., 2007. ISBN 978-80-86723-29-7

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi. Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9

ŘÍČAN, Pavel., JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6

VÁGNEROVÁ, Kateřina. a kol. *Minimalizace šikany. Praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-611-7

<http://www.msmt.cz/dokumenty/vestnik-8-2013-1>

<http://www.sikana.org/>

Osobní konzultace s ředitelkou ZŠ v Městě Touškov, Mgr. et Bc. Dagmar Mezerovou

Osobní konzultace s paní učitelkou a školní psycholožkou na 21. ZŠ v Plzni

Pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, č. j. MSMT-22294/2013-1

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Projevy šikanování	42
Graf č. 2: Výskyt šikany	43
Graf č. 3: Srovnání výskytu šikanování 1	44
Graf č. 4: Strach ze šikanování	45
Graf č. 5: Srovnání výskytu šikanování 2	46
Graf č. 6: Osobní zkušenost respondentů s šikanou	47
Graf č. 7: Srovnání výskytu šikanování 3	48
Graf č. 8: Svědectví šikany	49
Graf č. 9: Srovnání výskytu šikanování 4	50
Graf č. 10: Respondenti v roli agresora	51
Graf č. 11: Srovnání výskytu šikanování 5	52
Graf č. 12: Ohlášení šikany	53
Graf č. 13: Srovnání výskytu šikanování 6	54
Graf č. 14: Nejčastější způsob šikanování v daných školách	55
Graf č. 15: Formy šikany 1	56
Graf č. 16: Důvody, proč se respondenti báli jít do školy	57
Graf č. 17: Formy šikany 2	58
Graf č. 18: Formy šikany	59
Graf č. 19: Šikanování respondenti 1	60
Graf č. 20: Místa šikanování	61
Graf č. 21: Šikanování respondenti 2	62
Graf č. 22: Doba, kdy šikanování probíhalo	63
Graf č. 23: Šikanování respondenti 3	64
Graf č. 24: Jak často šikanování probíhalo	65
Graf č. 25: Šikanování respondenti 4	66
Graf č. 26: Osoba, které se respondenti s šikanováním svěřili	67
Graf č. 27: Šikanování respondenti 5	68
Graf č. 28: Vyřešení šikanování	69
Graf č. 29: Šikanování respondenti 6	70

PŘÍLOHY

Dotazník šikanování - forma pro žáky

Škola: Třída: Věk:

Instrukce: Na uvedené otázky odpovězte tím, že **zakroužkujete** písmeno odpovědi, která je pravdivá. Odpovídejte upřímně, dotazník je anonymní, nepodepisuj se.

Jsem: **a) chlapec** **b) dívka**

1) Které z následujících projevů považuješ za šikanování?

a) nadávání	b) opomíjení	c) výsměch	d) dotyky
e) uhození	f) strkání	g) vyhrožování	h) tělesné ublížení
i) osobní urážky	j) urážky rodiny	k) sexistické poznámky na tvou adresu	
l) braní nebo ničení tvých věcí	m) urážky z rasových důvodů		

2) Vyskytuje se šikanování na vaší škole?

- a) určitě ne b) ano, občas c) ano, velmi často d) nevím, sám jsem se s ním nesetkal

3) Nešel jsi do školy ze strachu, že budeš šikanován?

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou d) ne, nikdy

4) Byl jsi ty sám někdy na této škole šikanován?

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou d) ne, nikdy

5) Byl jsi u toho, když někoho šikanovali?

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou d) ne, nikdy

6) Šikanoval jsi ty někdy někoho?

- a) ano, často b) ano, několikrát c) ano, jen jednou d) ne, nikdy

7) Kdybys byl někdy šikanován, věděl bys, co máš dělat?

- a) ano, jsem poučen od rodičů b) ano, jsem poučen od učitelů c) ne, nevěděl

8) Pokud jsi na 2. otázku odpověděl ano, označ, jakým nejčastějším způsobem k šikanování dochází?

- a) fyzické napadení b) slovní ubližování c) citové vydírání

9) Pokud jsi na 3. otázku odpověděl ano, označ, z čeho jsi měl strach?

- a) fyzické napadení b) slovní ubližování c) citové vydírání

d) jiné: JAKÉ:.....

Poznámka: další část dotazníku vyplňují pouze ti, kteří byli někdy šikanováni

10) Šikanování bylo:

- a) tělesné ubližování b) slovní ubližování c) citové vydírání

d) jiné formy, uveďte JAKÉ:

11) K šikanování došlo:

- a) ve třídě b) na chodbě c) na toaletě d) v okolí školy

- e) cestou do nebo ze školy f) u nás doma g) v bytě spolužáka

h) jinde, KDE:

12) Nejčastěji se šikanování stalo:

- a) před vyučováním b) o přestávce c) při obědě d) po vyučování

13) Jak často jsi šikanován?

- a) každý den b) několikrát za týden c) několikrát za měsíc d) několikrát za rok

14) Komu jsi o šikanování řekl?

- a) otci b) matce c) sourozencovi d) učiteli e) řediteli

e) kamarádovi f) nikomu g) někomu jinému, KOMU:

15) Bylo šikanování vyřešeno?

a) nevyřešeno, šikanování pokračuje

b) vyřešeno, šikanování nepokračuje

Děkujeme za vyplnění dotazníku.